

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra kulturních a náboženských studií

Kultura jako systém symbolické komunikace v myšlení
Claude Lévi-Strausse
Bakalářská práce

Autor: Mgr. Jana Vránová
Studijní program: Humanitní studia
Studijní obor: Transkulturní komunikace
Vedoucí práce: Mgr. Veronika Halamová
Hradec Králové 2016

Zadání bakalářské práce

Autor:	Mgr. Jana Vránová
Studium:	P1357
Studijní program:	B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Transkulturní komunikace
Název bakalářské práce:	Kultura jako systém symbolické komunikace v myšlení Claude Lévi-Strausse
Název bakalářské práce AJ:	Culture as a system of symbolic communication in thinking of Claude Levi-Strauss

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Cílem bakalářské práce je analyzovat dílo Clauda Lévi-Strausse z hlediska jeho pojetí kultury jako svébytného druhu mezilidské komunikace. Bakalářská práce se zaměřuje na tři základní roviny komunikace podle Strausse: komunikace žen; komunikace statků a služeb a komunikace informací. Kromě popisu těchto jednotlivých rovin se zaměřuje i na jejich význam pro strukturu kultury, na jejich vzájemný vztah a na jejich vztahy s ostatními prvky kultury. Práce si všímá i ostatních jazyků? komunikace ve společnosti, kterými se Claude Lévi Strauss také zabýval: umění, mýtů a rituálů. Bakalářská práce vychází primárně z díla Claude Lévi-Strausse. Zároveň využívá také poznatky strukturální lingvistiky, ze které Lévi-Strauss při zkoumání kultury jako druhu celospolečenské implicitní komunikace vychází. Bakalářská práce postupuje metodou analýzy knih a textů Clauda Léviho Strausse. Abstrahované poznatky následně uspořádává v logický a přehledný celek jeho pojetí kultury jako symbolické komunikace.

Lévi-Strauss, Claude. Mythologica 1, Syrové a vařené. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006. s. 423. ISBN 80-7203-644-0 Lévi-Strauss, Claude. Strukturální antropologie. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006. s. 374. ISBN 80-7203-713-7 Lévi-Strauss, Claude. Totemismus dnes. Vyd. 1. Praha: Dauphin, 2001. s. 124. ISBN 80-7272-007-4

Garantující pracoviště: Katedra kulturních a náboženských studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Veronika Halamová

Oponent: ThLic. Petr František Burda, Th.D.

Datum zadání závěrečné práce: 25.11.2014

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně a uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Anotace:

VRÁNOVÁ, Jana. *Kultura jako systém symbolické komunikace v díle Clauda Lévi-Strausse*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016. 51 s. Bakalářská práce.

Cílem předkládané práce je analýza díla Clauda Lévi-Strausse, konkrétně jeho pojetí kultury jako symbolické komunikace. V práci se nejprve zaměříme na celkový kontext jeho díla. Dále postupujeme k vymezení podstaty strukturální antropologie. Definujeme také další vědecké disciplíny, které Clauda Lévi-Strause v metodě jeho práce ovlivnily. Pro lepší přehlednost rozčleníme jeho dílo v analytické části na komunikaci žen, komunikaci statků a komunikaci informací prostřednictvím mýtů. V samostatné kapitole analyzujeme pravidla svébytného typu komunikace, závěry opíráme o konkrétní příklady z díla Clauda Lévi-Strausse. Na závěr sumarizujeme nejdůležitější teze a vztahujeme je k transkulturní perspektivě.

Klíčová slova:

Claude-Lévi Strauss, strukturální antropologie, komunikace, kultura, symbol

Anotation:

VRÁNOVÁ, Jana. *Culture as a system of symbolic communication in thinking Claude Lévi-Strauss*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2016. 51 pp. Bachelor Degree Thesis.

The aim of the bachelor thesis is to analyze the writing of Claude Lévi-Strauss, concretely his conception of culture as a symbolical communication. At first we focus in the thesis into the whole context of his writing. Afterwards we move to the definition of the core of the structural anthropology. We define other sciences which had influenced Claude Lévi-Strauss in his working methodology as well. Because of better clarity we split his writing in the analytic part of our thesis in following parts: communication of women, communication of goods and communication of information through myths. In separate chapter we analyze the rules of every single kind of communication, the results we demonstrate in concrete examples of Claude Lévi-Strauss's writing. In the conclusion chapter we summarize the most important results and we refer them to the transcultural perspective.

Keywords:

Claude-Lévi Strauss, structural anthropology, communication, culture, symbol,

Obsah

Úvod	7
1 Dílo Claude Lévi-Strausse v kontextu jeho života.....	10
1.1 Inspirační zdroje Clauda Lévi-Strausse	11
1.2 Pojetí kultury v myšlení Claude Lévi-Strausse.....	14
2 Symbol a jeho význam.....	17
2.1 Význam pojmu symbol v kulturní antropologii.....	17
2.2 Pojetí symbolu u Clauda Lévi-Strausse	18
3 Kultura jako systém symbolické komunikace	21
3.1 Komunikace žen	21
3.1.1 Základní atom příbuzenství	22
3.1.2 Omezená a generalizovaná výměna žen	24
3.2 Komunikace statků	28
3.2.1 Komunikace statků a směna žen.....	29
3.2.2 Komunikace potravy.....	31
3.2.3 Komunikace věcí jako symbolů.....	32
3.3 Komunikace informací	34
3.3.2 Funkce mýtů	35
3.3.3 Architektonika mýtů	37
3.3.6 Komunikace informací prostřednictvím mýtu.....	39
4 Symbolická komunikace v transkulturní perspektivě.....	43
Závěr	47
Literatura.....	50

Úvod

Předmětem naší bakalářské práce je téma z oblasti strukturální antropologie – pojetí kultury jako systému symbolické komunikace v díle Clauda Lévi-Strausse. Toto téma zatím nebylo souhrnně a komplexně zpracováno. Claude Lévi-Strauss kulturu jako systém symbolické komunikace také v žádném díle explicitně nerozpracovává. Tato teze je v jeho textech obsažena sice velmi silně, nicméně spíše implicitně. Pojetí kultury jako systému symbolické komunikace v díle Clauda Lévi-Strausse tak bude nutné rekonstruovat pomocí textové analýzy. Vzhledem k implicitnosti předpokladu, že kultura tvoří uzavřený komunikační systém, budeme muset některé části jeho díla také interpretovat.

Než přejdeme k tematicky členěným kapitolám naší bakalářské práce, nastíníme krátce v úvodu důležité mezníky profesní kariéry Clauda Lévi-Strausse, které měly na jeho myšlení formující vliv. Tohoto autora lze označit za nestora antropologie – narodil se v roce 1908 a dožil se sta let. Lévi-Strausse v jeho profesní dráze významně formovala léta strávená na univerzitě v Sao Paulu, kam se vydal po vyučování na francouzských lyceích. Studium indiánských kmenů žijících nejen na území Brazílie, ale i dalších zemí Latinské Ameriky zasvětil Lévi-Strauss podstatnou část svého díla¹. Dalším formujícím momentem byl pro Lévi-Strausse odchod z Francie, kde mu bylo znemožněno učit, do Severní Ameriky. Na univerzitě v New Yorku poznal Romana Jakobsona, který ho blíže seznámil se strukturální jazykovědou. Z jejích myšlenkových postupů a z její metodiky se Lévi-Strauss velmi výrazně inspiroval². Kromě terénního výzkumu některých jihoamerických indiánských kultur věnoval Claude Lévi-Strauss významnou část svého díla také metodě strukturální antropologie, studiu kultury jako teoretického modelu a studiu mýtů.

Cílem naší bakalářské práce je analyzovat dílo Clauda Lévi-Strausse tak, abychom z něj dokázali rekonstruovat kulturu jako systém symbolické komunikace. Vzhledem k tomu, že cíl naší práce není deskriptivní, nýbrž analytický, budeme se zaměřovat na konstitutivní principy kultury jakožto systému symbolické komunikace. Naše práce proto není vyčerpávajícím popisem příkladů. V návaznosti na metodu strukturální antropologie se zaměříme na vyabstrahování základních prvků a nalezení takových vztahů mezi nimi, jež generují význam.

¹ Srov. SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. Vyd. 2. Praha : Portál, 2004. S. 229. ISBN 80-7178-929-1. 131 s.

² Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 374 s. ISBN 80-7203-713-7. 39 – 56 s.

V první kapitole předkládané práce považujeme za nutné vymezit pojmy a fakta pro naši práci klíčová. Podstatná pro nás bude zejména metoda strukturální antropologie, jak ji rozvinul Claude Lévi-Strauss, dále jeho inspirační zdroje a také autorovo pojetí kultury.

V druhé kapitole se budeme podrobněji věnovat pojmu symbol a zejména tomu, jak s ním pracuje kulturní a strukturální antropologie. Zvláštní pozornost samozřejmě věnujeme tomu, jak symbol v sociální interakci reflektuje Claude Lévi-Strauss. Jeho pojetí symbolu budeme demonstrovat na konkrétním příkladu, který rozpracovává ve své knize Strukturální antropologie. Cílem prvních dvou kapitol věnovaných myšlení Clauda Lévi-Strausse a významu symbolu je vytvořit dostatečnou teoretickou bázi pro to, abychom mohli rozvinout analýzu pojetí kultury jakožto symbolického komunikačního systému.

V třetí kapitole budeme rozpracovávat konkrétní tematické okruhy, které se dají v díle Clauda Lévi-Strausse analyzovat. Jedná se o komunikaci žen, komunikaci statků a komunikaci informací. Vzhledem k obsáhlosti díla Clauda Lévi-Strausse budeme vždy v každé podkapitole uvádět pouze omezený výčet příkladů z jeho díla. Cíl naší práce totiž nespočívá ve vyčerpávajícím popisu kultury jako systému symbolické komunikace, ale v postižení obecných pravidel, které jsou v dané oblasti konstitutivní.

Podkapitolu věnovanou systému komunikace žen budeme dále členit na menší tematické celky v návaznosti na to, jak toto obsáhlé téma dělí sám autor. Povšimneme si rozdílu mezi elementárními a komplexními strukturami společnosti. V následující části rozpracujeme základní jednotku příbuzenství, jak ji pojímá Claude Lévi-Strauss. Na základě poznatků týkajících elementárních a komplexních struktur a základního atomu příbuzenství pak rozvineme analýzu pravidel komunikace v systému omezené výměny žen a v systému generalizované výměny.

V podkapitole věnované komunikaci statků se zaměříme nejprve na komunikaci věcí související s komunikací žen. Vymezíme zde nejen jejich společné styčné body, ale zároveň také odlišnosti, které znemožňují systém komunikace žen a komunikace statků směřovat. Dále zaměříme svoji pozornost na pravidla komunikace potravy, která nemají žádnou souvislost s komunikací žen, ale jsou závislá na strukturaci společnosti. Jako modelové situace využijeme organizaci totemických společností. V poslední části věnované komunikaci statků se zaměříme na oběh předmětů obohacených o symbolickou hodnotu a vysvětlíme jejich význam ve struktuře kultury.

Třetí podkapitola je zaměřená na komunikaci informací, které jsou sdíleny zejména prostřednictvím mýtů. V této části práce uplatníme nejvíce metodu analýzy a abstrakce. Claude Lévi-Strauss totiž ve své tetralogii Mythologica, která se věnuje komunikaci

prostřednictvím mýtů, zpracovává přes 500 různých mýtů z celého Amerického kontinentu. Každý mýtus přitom analyzuje nejprve separátně, poté ho dává do souvislosti s dalšími mýty a z těchto skupin pak tvoří grupy. Následně usouvztažňuje celé grupy, aby se nakonec vrátil k výchozímu referenčnímu mýtu. Takovýto komplexní a obsáhlý systém není smysluplné celkově popisovat a reprodukovat již jednou popsané. Zaměříme se proto na funkci mýtů ve struktuře společnosti a komunikaci informací jejich prostřednictvím v rovině vyabstrahovaných pravidel. Podkapitolu jsme proto rozčlenili na tematické celky věnované funkci mýtů, jejich architektonice a konkrétní komunikaci informací prostřednictvím mýtu.

V předposlední kapitole zhodnotíme kulturu jako systém symbolické komunikace v transkulturní perspektivě. Cílem této kapitoly je aplikovat výše popsané poznatky v praktickém použití – tedy nepsat práci jako samoúčelnou analýzu určitého problému, ale na konkrétním příkladu demonstrovat využitelnost poznatků obsažených v díle Clauda Lévi-Strausse. Navíc myšlení tohoto autora přímo vybízí k interpretaci v rámci transkulturní perspektivy. Jeho dílo poskytuje řadu srovnání různých etnik, a to nejen z hlediska diachronního, ale dokonce i z hlediska synchronního.

Poslední kapitola pak bude věnovaná rekapitulaci hlavních poznatků a závěrů naší práce. Shrneme zde celkové pojetí kultury jako systému symbolické komunikace v díle Clauda Lévi-Strausse a zrevidujeme také závěry jednotlivých kapitol. Přínos naší bakalářské práce spočívá v analýze a sumarizaci poznatků, které jsou v díle Clauda Lévi-Strausse obsaženy implicitně. Naše bakalářská práce tak může být přínosným východiskem dalších odborných prací v oblasti antropologie, a to jak pro další zkoumání díla Clauda Lévi-Strausse, tak pro strukturální výzkum kultury obecně.

1 Dílo Claude Lévi-Strausse v kontextu jeho života

V úvodní kapitole naší práce se zaměříme na podstatné body díla Clauda Lévi-Strausse: metodu strukturální analýzy a autorovo pojetí kultury. Strukturální antropologie je jedním z nejvýraznějších směrů kulturní antropologie. Tento myšlenkový proud chápe žitou sociální realitu jako konstruovanou podle skrytých pravidel, která se nacházejí hluboko pod povrchem běžného denního uvažování a jednání. Konkrétní projevy kultury, jakkoli svébytné a originální, jsou produktem matrice ukrývající se pod povrchem každodennosti. Strukturální antropologové se tak snaží jednotlivé prvky struktury izolovat, klasifikovat a zejména mezi nimi hledat vztahy. Tímto postupem usilují o rekonstrukci nevědomé kulturní matrice. „*Lévi-Strauss se domnívá, že veškerý život společnosti je závislý na **skrytých univerzálních strukturách** (infrastructures), které usměrňují, koordinují a regulují lidskou činnost.*“³

Jak už jsme naznačili v úvodu, Claude Lévi-Strauss předpokládá za konkrétní žitou realitou určité skryté principy. Tato pravidla však nejsou nijak chaotická, ale mají logickou strukturu a jsou společně provázaná. Navíc prvků a pravidel, kterými jsou prvky provázány, není nekonečné množství, ale jejich výčet je omezen. Rozmanitost každodenního života je proto jen zdánlivá, vyplývá totiž ze stále variujících prvků a jejich vztahů. Příslušníci dané kultury svoje jednání však takto nepromyšlejí – na základě této infrastruktury jednají nevědomě.

Popsané skryté struktury se proto projevují v lidském chování nepřímo. Pozorovatelné jevy lidského chování, vědomá lidská činnost, jsou pro strukturální antropologii počátečním bodem analýzy a východiskem pro další zkoumání. „*Úkolem strukturální antropologie je objevit logické principy klasifikace, které organizují a podmiňují kulturní skutečnost.*“⁴ Jak si ukážeme níže v podkapitole věnované inspiračním zdrojům Clauda Lévi-Strausse, strukturální antropologie pro tyto klasifikace používá poznatky formální logiky a matematiky, které propojuje s poznatky antropologie.

Ve zkratce lze říci, že strukturální analýza kultury směřuje k poznání konečného uspořádání určitých společenských jevů, které již dále nepodléhá modifikacím. Na povrchu se totiž sociální realita může zdát rozmanitá a nekonečně se proměňující. Jde ale pouze o modifikace skryté organizační mřížky tvořené prvky a jejich vzájemnými vztahy. Změna jednoho prvku vede ke změně celé struktury. Touto svou povahou struktura také umožňuje

³ SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. Vyd. 2. Praha : Portál, 2004. S. 229. ISBN 80-7178-929-1. 133 s.

⁴ SOUKUP, Václav. *Dějiny antropologie*. Vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2004. 667 s. ISBN 80-246-0337-3. 461 s.

předpovídat zdánlivě chybějící prvky, do jisté míry lze předpovědět i možné modifikace struktury.

Claude Lévi-Strauss pracuje při své analýze systému kultury také s pojmem model, čímž rozumí určitou konkrétní strukturu vzniklou modifikací empirické zkušenosti⁵. Modely jsou pak dvojího druhu: mechanické, kdy se jedná především o konstantní popis mimo plynoucí čas, a statistické, které jsou proměnné, sledující modifikace - plynutí času tedy naopak respektují⁶. Některých vlastností modelu sociální struktury jsme se dotkli už výše, pojďme proto nyní uvést jejich výčet v kompletním rozsahu, jak je popisuje Václav Soukup. Model sociální struktury má charakter systému provázaných prvků, změna jednoho vede ke změně ostatních. Žádný model nestojí osamoceně, ale je součástí větší skupiny podobných modelů⁷. Díky své provázané struktuře umožňuje predikci vývoje svého chování. Každý model sociální struktury musí být konstruován s ohledem na funkčnost všech zjištěných faktů⁸.

Krom teoretických statí věnovaných strukturální antropologii a studiu jihoamerických indiánů je snad nejvýznamnějším okruhem témat, kterému se Claude Lévi-Strauss věnoval, zkoumání mytologických systémů a jejich výklad⁹. Právě tento okruh knih nás bude v naší bakalářské práci zajímat podrobněji¹⁰. Autor pracuje metodou, kdy vymezí soubor mýtů různých indiánských kmenů, které rozloží na jednotlivé prvky, jimž přiřkládá význam vždy v kontextu té které kultury a v kontextu ostatních prvků¹¹. Dochází tak k závěru, že za zdánlivě rozdílnými mýty se skrývají vždy velmi podobné motivy, které se transformují do zástupných symbolů podle toho, jaký význam jim konkrétní společnost přiřkládá.

1.1 Inspirační zdroje Clauda Lévi-Strausse

Vůbec nejvýznamnějším zdrojem inspirace pro Lévi-Strausse byla strukturální jazykověda. Svoje pojetí kultury jako jazyka společnosti budoval téměř analogicky

⁵ Srov. SOUKUP, Václav. *Dějiny antropologie*. Vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2004. 667 s. ISBN 80-246-0337-3. 462 s.

⁶ Srov. SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. Vyd. 2. Praha : Portál, 2004. S. 229. ISBN 80-7178-929-1. 134 s.

⁷ Doslova exemplárním příkladem je Lévi-Straussovo uspořádávání mýtů do grup.

⁸ Srov. SOUKUP, Václav. *Dějiny antropologie*. Vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2004. 667 s. ISBN 80-246-0337-3. 462 s.

⁹ Srov. SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. Vyd. 2. Praha : Portál, 2004. S. 229. ISBN 80-7178-929-1. 132 s.

¹⁰ Nejvýznamnějším reprezentantem této skupiny je soubor děl *Mythologica*, který Lévi-Strauss publikoval mezi lety 1964 a 1971. Na kulinářských metaforách a dvojicích opozic: syrové – vařené; pečené – vařené; syrové - shnilé Lévi-Strauss pojednává různé způsoby, jak se ve struktuře kultury proměňují jednotlivé její prvky.

¹¹ Srov. SOUKUP, Václav. *Dějiny antropologie*. Vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2004. 667 s. ISBN 80-246-0337-3. 462 - 463 s.

k poznatkům strukturalismu v jazykovědě. Inspiraci čerpal hned z několika tematických okruhů strukturální jazykovědy: metodologie práce, teorie fonémů a teorie binárních kontrastů. Začneme náš výklad u metodologie práce. Claude Lévi-Strauss postupoval při analýze kultury velice podobně jako strukturální lingvisté: rozčleňoval sociální realitu na dílčí segmenty a hledal mezi nimi vzájemné vztahy, které měly významotvorný charakter. Lévi-Strauss tedy analyzoval kulturu jako „metajazyk“ – instituci s komunikační povahou klenoucí se nad všemi aspekty života společnosti, která však není monolitickým celkem, ale je tvořena konkrétními částmi. Teprve z jejich propojení v určitém kontextu a určitými vztahy vzniká význam.

Velmi dobře doložitelný je tento postup na lingvistické teorii fonémů, kterou Claude Lévi-Strauss aplikuje na prvky sociální reality. V díle *Strukturální antropologie 2* výslovně formuloval paralely mezi lingvistickou teorií fonémů a analýzou společenské struktury na jednotlivé prvky. Odkazuje se na postup fonologické metody, která od zkoumání vědomých řečových projevů postupuje ke zkoumání infrastruktury. Prvky nevnímá nikdy jako samostatné jednotky, ale zkoumá je v kontextu vztahů. Na základě tohoto postupu pak teorie fonémů aplikuje pojem systém¹²: „*Při zkoumání otázek příbuzenství (a nepochybně i jiných) se sociolog ocitá v situaci formálně podobné jazykovědce fonologa: stejně jako fonémy i příbuzenské termíny jsou významovými prvky; stejně jako ony nabývají významu jen za předpokladu, že se začlení do systémů; ...*“¹³ Teorie fonémů tedy předpokládá jednotky jazyka vzájemně se spojující na základě určitých implicitních pravidel - gramatiky. Tato pravidla a spojování určitých jednotek pak generují význam. Byť se tento systém zdá restriktivní, přináší možnost nekonečného množství variant¹⁴.

Inspirace strukturální lingvistikou se výrazně projevila také v Lévi-Straussově teorii binárních kontrastů. Ve strukturální lingvistice se tato teorie zakládá na předpokladu, že každé slovo získává podstatnou část významu díky svému protikladu. Podobně ve strukturální antropologii platí, že určitý prvek systému kultury čerpá část svého významu z pozice ve

¹² Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 374 s. ISBN 80-7203-713-7. 40 - 41 s.

¹³ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 374 s. ISBN 80-7203-713-7. 40 - 41 s.

¹⁴ Claude Lévi-Strauss postupuje mnohdy ve svých analýzách naprosto analogicky. Například v posledním dílu série *Mythologica* se přímo setkáváme s výslovně popsanou paralelou mýtém – foném. Mýtém představuje určitý izolovaný prvek mýtu, který sám o sobě nemá význam, avšak při spojení s jinými prvky a jeho zapojení do kontextu konkrétní význam dostává. Lévi-Strauss se zde přímo explicitně odvolává na strukturální lingvistiku Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: nahý člověk*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2008. 746 s. ISBN 978-80-257-0059. 638 – 641 s.

strukturu, kde je omezen významy jiných prvků¹⁵. „Řekněme tedy, že binární operátory jsou ty, které se jeví jako algoritmy empirické dedukce bez čekání, až zasáhne a pustí se do práce dedukce transcendentální.“¹⁶

Na poznacích strukturální lingvistiky oceňoval Claude Lévi-Strauss také jejich exaktnost a relativní jednoduchost, kdy jsou složitá sdělení převáděna na prvky, mezi nimiž jsou definovány určité vztahy. Tento postup si vytkl za cíl i ve strukturální lingvistice. Usiloval o nalezení bezpříznakového, logického a nezpochybnitelného způsobu vyjádření. Mnohdy tak ve svých analýzách používal matematický zápis poznatků¹⁷.

Na základě rozkladu sociálních entit na prvky, jejich přepisu do matematického kódu a usouvztažnění do rovnic proniká Claude Lévi-Strauss za empiricky pozorovatelnou realitu. Cílem tohoto postupu je najít konečnou strukturu, na níž se zakládají variující projevy kultury. „Ochotně totiž připouštíme, že struktury mají svou genezi, pod podmínkou, že se také uzná ..., že každý předchozí stav struktury je sám strukturou.“¹⁸ Z přírodních věd pak často čerpal také z formální logiky. Vztahy mezi jednotlivými prvky totiž často vyjadřoval pojmy konjunkce, disjunkce, ekvivalence a implikace¹⁹. Kromě popisu vztahů pomocí výrazů formální logiky autor často sahal také k důkazům svých tvrzení a dokonce i predikoval, za jakých okolností se jeho závěry mohou stát neplatnými.

Byť se Claude Lévi-Strauss na mnoha místech vyloženě odvolává na jednotlivé disciplíny, nevytrhává jejich poznatky z kontextu. Nejde o mechanické opakování postupů, které již někdo objevil. Metoda strukturální antropologie v díle Clauda Lévi-Strausse se vyznačuje organickým propojováním poznatků výše popsaných vědeckých disciplín s poznatky etnologie a etnografie a s autorovými vlastními filosofickými závěry²⁰. Kombinuje tak poznatky terénního pozorování, tedy metody antropologie, s přístupem lingvistickým

¹⁵ Srov. SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. Vyd. 2. Praha : Portál, 2004. S. 229. ISBN 80-7178-929-1. 135 s.

¹⁶ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: nahý člověk*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2008. 746 s. ISBN 978-80-257-0059. 520 s.

¹⁷ Velice signifikantní je tento postup v sérii *Mythologica*, kdy převádí na matematické kódy jak jednotlivé prvky mýtů s jejich vztahy, tak dokonce celé grupy mýtů a jejich vzájemné vazby. V závěru čtvrtého dílu série *Mythologica* se také hlásí k přímé spolupráci s matematikou ve Francii a Spojených státech, kteří s ním diskutovali možnost použití matematické teorie kategorií při analýze sňatkových kategorií a mýtů. Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: nahý člověk*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2008. 746 s. ISBN 978-80-257-0059. 592 s.

¹⁸ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: nahý člověk*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2008. 746 s. ISBN 978-80-257-0059. 584 s.

¹⁹ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: nahý člověk*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2008. 746 s. ISBN 978-80-257-0059. 415 – 416 s.

²⁰ Lévi-Strauss například velice často postupuje tak, že strukturu rozloženou na prvky zapisuje pomocí matematických rovnic.

a matematickým zápisem, protože „*matematické entity spočívají ve strukturách v čistém stavu, prostých jakéhokoli ztělesnění. Udržují tím vztah korelace a opozice s jazykovými skutečnostmi.*“²¹ Jeho metoda se tak stala originální syntézou přístupů různých vědních disciplín, jejímž cílem je poznání kultury, jejích prvků, funkcí i zákonitostí.

1.2 Pojetí kultury v myšlení Claude Lévi-Strausse

Při vysvětlení vlastního pojetí kultury využívá Claude Lévi-Strauss teorii binárních protikladů. Konkrétně se obrací k dvojici příroda / kultura. Člověk je podle něj bytost jak přírodní, tak kulturní. Ovšem tyto dva póly nestojí proti sobě v příkré opozici. Kultura přírodu transformuje, přetváří a uspořádává prvky do zcela nového řádu. Není tedy na přírodě nezávislá a samostatná. Kultura je organizační princip přizpůsobující okolní podmínky aktuálním potřebám²².

Pohled na kulturu jako na pouhý organizační princip by byl ale v případě myšlení Clauda Lévi-Strausse značně zploštělý. Pro autora totiž kultura není statickou strukturou, která organizuje chápání reality. Je pro něj pružným a proměnlivým fenoménem: systémem prvků a jejich vzájemných vztahů, které jsou proměnlivé a jejich cílem je co nejefektivnější život daného společenství. Tyto principy přitom nejsou zjevné a uchopitelné pomocí přímé smyslové zkušenosti. Pravá struktura společnosti zůstává jejím příslušníkům skryta²³.

Člověk se v této vizi kultury jeví jako její otrok, často navíc bez možnosti své otroctví reflektovat. Lévi-Strauss však vnímá kulturu také jako plastickou veličinu, jejíž chování lze do jisté míry předpovědět. Kromě vlastní kultury ovlivňují členy určité skupiny také příslušníci jiných kultur, působí na ně lokální geografické podmínky i materiální zajištění. Všechny tyto proměnné vytváří v daném čase a místě originální podmínky pro fungování života společnosti. Nakonec právě spolupůsobením řady příznivých faktorů na kulturu mohlo lidstvo ve své minulosti projít dvěma zásadními technologickými revolucemi²⁴.

V antropologii častou představu střádání kulturních výdobytků, které se v průběhu staletí průběžně sčítají, Claude Lévi-Strauss nesdílí. Podle něj je kultura kumulativní jen, když se jí to takříkajíc „hodí“. Naopak většinu vývoje lidstva by se kultura většiny společností

²¹ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: nahý člověk*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2008. 746 s. ISBN 978-80-257-0059. 603 s.

²² Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. I s.

²³ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. 1967, s. 39, přeložil Jiří Pechar. In BUDIL, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Vyd. 4. Praha : TRITON, 2003. 487 s. ISBN 80-7254-321-0. 304 s.

²⁴ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Rasa a historie*. Vyd. 1. Brno : Atlantis, 1999. S. 71. ISBN 80-7108-138-8. 48 s.

dala označit spíše za stacionární. V určitých okamžicích však došlo k přetlaku naakumulovaných poznatků a zkušeností, které se přetavily v inovativní vynález²⁵.

Podstatným rysem všech kultur také je určitá míra difuze. Přestože většina příslušníků jedné kultury se považuje minimálně za příkladné, většinou však spíše za jediné legitimní příslušníky lidské rasy a snaží se od cizinců izolovat²⁶, je mylné předpokládat, že lze dosáhnout izolace. Naopak kultury si od sebe v minulosti často vypůjčovaly, mnohdy docházelo k změnám jen proto, že jedna společnost nechtěla zůstat pozadu. Střetávání kultur je tím, co žene jednotlivé společnosti vpřed²⁷.

Kulturu bychom tedy mohli interpretovat jako nejmasovější médium všech dob. Jeho dosah se přitom pohybuje jak na vertikální, tak na horizontální rovině. Horizontální rovinou máme na mysli schopnost kultury přenášet sdělení mezi všemi skupinami společnosti ke každému jednotlivci a organizovat sociální realitu.

Mnohem zajímavější je však její dosah vertikální. Představme si osu, kde v pomyslném bodě nula je jedinec. Směrem od něj nahoru se nachází skupina ostatních příslušníků kultury, s kterými je schopný se v každé unikátní situaci dorozumět, aniž by si všichni museli každé gesto či rituál vysvětlovat. Kultura je zároveň ekonomická zkratka vyjadřování. Jedno gesto může být nabito takovým významem, že jeho vysvětlení by zabralo mnoho minut. Na opačné straně osy pak můžeme vidět kulturu jako nevědomý systém v mysli každého jedince, odkud do jeho vědomého jednání bez přemýšlení vyvěrá část naakumulovaných vzorců chování. Tyto vzorce a jejich projevy můžeme rozčlenit na tři kategorie: komunikace žen, komunikace statků a komunikace informací, kdy Lévi-Strauss vychází z předpokladu, „že vnitřní vztahy, které existují mezi kulturními jevy a systémy, je možné pokládat za specifické typy komunikace.“²⁸ Po horizontální a vertikální rovině kultury jako symbolického systému komunikace můžeme definovat ještě třetí okruh působnosti kultury: výměna informací mezi kulturami²⁹.

²⁵ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Rasa a historie*. Vyd. 1. Brno : Atlantis, 1999. S. 71. ISBN 80-7108-138-8. 49 s.

²⁶ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Rasa a historie*. Vyd. 1. Brno : Atlantis, 1999. S. 71. ISBN 80-7108-138-8. 16 s.

²⁷ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Rasa a historie*. Vyd. 1. Brno : Atlantis, 1999. S. 71. ISBN 80-7108-138-8. 51 s.

²⁸ SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. Vyd. 2. Praha : Portál, 2004. S. 229. ISBN 80-7178-929-1. s. 135.

²⁹ Tomuto okruhu se Lévi-Strauss věnuje podrobněji v tetralogii *Mythologica*, kde srovnává mýty severoamerických a jihoamerických indiánů. Jejich podobnost vysvětluje jednak pravděpodobnou podobou osídlování amerického kontinentu od severu na jih – tedy potenciální výměnou informací mezi kulturami a jednak základním operačním modem lidské mysli, který je společný všem jedincům lidského rodu. Srov.

LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: nahý člověk*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2008. 746 s. ISBN 978-80-257-0059-4. 517 s. K tomuto tématu se podrobně vrátíme v kapitole věnované komunikaci mýtů.

2 Symbol a jeho význam

Než přejdeme k samotné analýze pojetí kultury jako systému symbolické komunikace v myšlení Clauda Lévi-Strausse, zastavme se krátce ještě u významu symbolu. Jak už bylo ostatně řečeno, kultura se nemanifestuje přímo, ale v rámci zástupných znaků - symbolů, jejichž povaha je arbitrární, tedy kulturně přisouzená bez nějaké vnitřní spojitosti³⁰. Podstatným rysem symbolu je, že neodkazuje pouze k jednomu významu, ale zastupuje celou skupinu konotovaných možných významů, které si příjemce vybírá podle kontextu dané situace. Význam symbolu je tedy značně kontextuální³¹. Kromě sociální reality, vytvářející kontext pro výklad symbolu, se na jeho pochopení podílí také psychologické procesy³².

2.1 Význam pojmu symbol v kulturní antropologii

Kulturní antropologie se pojmem symbol nezabývá pouze jako výkladem jednotliviny, ale interpretuje jeho význam v rámci konkrétní kulturní reality. Symbol se tak stává nositelem kulturních významů a má význam mediátoru specifické sociální interakce. „*Symbols jsou vnějším zdrojem informací, který umožňuje člověku chápat a organizovat fyzický a sociální svět.*“³³ Symboly nám tedy pomáhají vykládat realitu okolo nás. Přispívají také k ekonomičnosti vyjadřování, protože se v nich zhušťuje mnoho významů, které by bylo náročné opsat slovy. Symboly ale působí i opačně nejen tedy ve směru od kultury k jedinci, ale i od jedince ke kultuře. Neustále totiž vznikají nové symboly vkládané do proměnlivého kontextu, což dále obohacuje kulturu³⁴.

Významný podnět pro zkoumání úlohy symbolu v kultuře přinesla symbolická antropologie, podle níž kultura představuje samostatný systém symbolů, který je sdílený jejími příslušníky. Kultura je tedy sociální konstrukt tvořený zástupnými znaky, jejichž

³⁰ Srov. HARRINGTON, Austin. *Moderní sociální teorie*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2006. 495 s. ISBN 80-7367-093-3. 272 s.

³¹ Srov. SOUKUP, Václav. *Dějiny antropologie*. Vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2004. 667 s. ISBN 80-246-0337-3. 527 s.

³² Nejdůležitější mentální operace, které umožňují porozumění sdělení skrytého v symbolu, spočívají ve zhutnění informace do symbolu, či opačnému procesu dekodování informací v symbolu obsažených. Dále jsou to operace zajišťující zprostředkování vztahů mezi psychickými obsahy a pro nás asi nejpodstatnější procesy zajišťující komunikaci nevědomých obsahů s vědomými. Srov. HOSKOVEC, Jirí; NAKONEČNÝ, Milan; SEDLÁKOVÁ, Miluše. *Psychologie XX. století*. Vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2002. 295 s. ISBN 80-0300-4. 226 - 227 s.

³³ SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. Vyd. 2. Praha : Portál, 2004. S. 229. ISBN 80-7178-929-1. 181 s.

³⁴ V tomto smyslu se věnoval studiu kultury Clifford Geertz v rámci směru označovaném jako Nová etnografie. Geertzovo pojetí symbolu v kultuře se vyznačuje velkým důrazem na modely reality, které symboly konstruuje a tím pomáhají člověku interpretovat realitu. Tyto modely jsou flexibilní a čerpají významy z neustále modifikované sociální interakce. Srov. SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. Vyd. 2. Praha : Portál, 2004. s. 229. ISBN 80-7178-929-1. 181 s.

význam sama v sobě implicitně obsahuje. Kultura tak představuje uzavřený sémiotický systém. Podle této teorie lidé jednají na základě toho, jaký význam je určitým jevům či věcem přisuzován. Ten není objektivní vlastností, nýbrž je dohodnutý a může být v rámci sociální interakce neustále reinterpretován. Význam symbolů je tak možné pochopit pouze na základě sdíleného kulturního kontextu³⁵. Symbolická komunikace je tedy spojena s individuálními zájmy a cíli. Symbolická stránka lidské komunikace se projevuje typicky v rituálu, který je především sociálním postupem³⁶.

2.2 Pojetí symbolu u Clauda Lévi-Strausse

Velice podobně přistupuje k úloze symbolu v kultuře i Claude Lévi-Strauss. Chápe jej jako entitu se zakódovanými významy, které jsou společensky dohodnuté a jsou vlastní každé kultuře. „*Lidská mysl se udržuje v neustále virtuálním napětí, v každém okamžiku disponuje rezervou symbolické aktivity, jíž může odpovídat na nejrůznější podněty spekulativního či praktického rázu.*“³⁷

Autor vykládá význam symbolu mimo jiné³⁸ i na příkladu porodní písně středoamerických indiánů, která působí na rodičku při obtížném porodu³⁹. „*Je to léčebná metoda čistě psychologická, protože šaman se těla nemocné nedotýká a nepodává jí léky; zároveň však přímo a explicitně působí na patologický stav a postižené místo: ochotně bychom řekli, že tato píseň představuje psychologickou manipulaci s nemocným orgánem a že uzdravení se očekává právě od této manipulace.*“⁴⁰

³⁵ Srov. SOUKUP, Václav. *Dějiny antropologie*. Vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2004. 667 s. ISBN 80-246-0337-3. 527 s.

³⁶ Srov. SOUKUP, Václav. *Dějiny antropologie*. Vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2004. 667 s. ISBN 80-246-0337-3. 535 – 536 s. Zástupkyní symbolické antropologie je také Mary Douglasová, která se věnovala studiu univerzálních transkulturních symbolů a sociálních pravidel ve společnosti, které v sobě mají zakódovaná sociální poselství. Představitelem symbolické antropologie je také Victor William Turner, jenž se soustředil na aspekt vzájemné symbolické interakce jedinců v rámci kultury. Srov. SOUKUP, Václav. *Dějiny antropologie*. Vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2004. 667 s. ISBN 80-246-0337-3. 535 s.

³⁷ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: nahý člověk*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2008. 746 s. ISBN 978-80-257-0059-4. 613 s.

³⁸ Bohužel Lévi-Strauss se úloze symbolu nevěnuje například v samostatné stati, proto jeho pojetí symbolu musíme rekonstruovat z několika textů.

³⁹ Je nasnadě, že pokud budeme porodní píseň vnímat doslova, jistě nebude mít žádný léčebný efekt. Je tedy nutné vnímat píseň symbolicky, aby se mohla stát terapeutickou metodou.

⁴⁰ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 374 s. ISBN 80-7203-713-7. 169 s. Pro další vysvětlení působení písně na rodičku je podstatné uvést detaily: jde o výpravné pojednání, které před rodičkou sehrává šaman. Píseň začíná popisem zmatku, v jakém se rodička nachází, a příchodem šamana, který zhotovuje posvátné předměty. Po té se vydává na cestu do sídla Muu, která je podle nativních představ zodpovědná za utváření plodu. Problematická situace rodičky spočívá v tom, že Muu překročila své pravomoci. Následující činnost šaman směřuje k tomu, aby rodičku dostal do fáze, kdy nerozlišuje mezi stavy mytickými a fyziologickými a zároveň přehrává znovu její zkušenost s těhotenstvím, donošením dítěte a počínajícím

Z výše popsaného můžeme symboly interpretovat jako entity na pomezí smyslově poznatelného, jsou to reálně existující objekty, které jsou však nadány řadou významů odkazujících k nevědomým strukturám kultury. Lévi-Strauss se při vysvětlování účinku symbolů a jejich povahy opírá o hypotézu experimentálně ověřovanou v hlubinné psychoanalýze. Ta předpokládá, že navození organické změny u pacienta je možné dosáhnout tím, že ho dovedeme k tomu, aby prožil mýtus nabytý zvenčí, zažil si ho do svých nevědomých struktur vlastních mýtů a tím dosáhl také navození změny v organických procesech⁴¹. Podle zmíněné hypotézy účinnost symbolů spočívá právě v této „*indukční vlastnosti, jíž se ve vzájemném vztahu vyznačují formálně homologické struktury, které se mohou vytvářet z různých materiálů na různých úrovních života: organické procesy, nevědomá psychika, reflexivní myšlení.*“⁴² Pro Lévi-Strausse spočívá tedy hlavní význam symbolu v jeho prostředkující funkci.

Zároveň můžeme na výše popsaném příkladu dobře doložit, že povaha symbolu je společensky dohodnutá. Pouze, pokud bude rodička akceptovat symbolický výklad porodní písně za účasti šamana, může se s významem ztotožnit až do té míry, že lze dosáhnout změny v jejích psychických a snad i fyziologických procesech.

Výše jsme popsali konkrétní, demonstrativní příklad úlohy symbolu v určité komunikační situaci. Z ní můžeme rekonstruovat obecnou úlohu symbolů ve struktuře společnosti. Lévi-Strauss rozlišuje v případě symbolu mezi obsahem a formou, neboli mezi strukturou a slovníkem. Neměnná struktura má přednost před konkrétním ztvárněním (slovníkem), které může být variující podle kontextu. „*Struktura však zůstává táž a právě skrze ni se symbolická funkce uskutečňuje.*“⁴³ Zde si můžeme opět vypůjčit paralelu ze strukturální lingvistiky, která rozlišuje označující a označované. Podobně symbol má podvojný charakter: na povrchu se nachází určitý zástupný prvek, který na základě kontextu odkazuje k významové struktuře kultury. Takové pojetí konotuje s předpokladem společensky konstruovaného významu. Pokud symbol odkazuje na základě kontextu ke skryté struktuře společnosti, pak musí být význam symbolu sociálně „dohodnutý“. V opačném případě by byl symbol pro příslušníky určitého společenství nedešifrovatelný.

porodem. Rodička se tedy může ztotožnit s příběhem, který šaman přehrává. Příběh samozřejmě končí vítězně, což má symbolizovat, a prostřednictvím ztotožnění ženy s příběhem také zaručit, úspěšné ukončení porodu.

⁴¹ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 374 s. ISBN 80-7203-713-7. 178 s.

⁴² LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 374 s. ISBN 80-7203-713-7. 178 s.

⁴³ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 374 s. ISBN 80-7203-713-7. 180 s.

3 Kultura jako systém symbolické komunikace

Jak už jsme naznačili výše, Claude Lévi-Strauss nevnímá kulturu jako monolitický druh komunikace. Dále ji ještě diferencuje na jednotlivé segmenty komunikace ve společnosti. Konkrétně hovoříme o komunikaci žen, komunikaci ekonomických statků a komunikaci informací⁴⁴. Každá oblast je samostatnou skupinou prvků, které jsou ve vzájemných mnohohrstevnatých vztazích. Na tomto podkladě vzniká systém znaků, jehož podstata je symbolická, seberegulující a soběstačná⁴⁵.

Komunikace, ať už žen, statků či informací podle výše popsaného zahrnuje jak jednotlivé prvky, tak také pravidla, „gramatiku“, podle nichž se řídí. Jejím základním principem je směna⁴⁶. Pokud se nad touto tezí zamyslíme, vyvstane před námi jednoduchá logika: princip směny ve společnosti nutí jedince interagovat. Kromě výměny informací a také samotného předmětu směny dochází mezi aktéry k rozvoji dalších vztahů. Je například očekávána protislužba za dar, či ze směny vyplývají pro jedince určité povinnosti. Relativně jednoduchý úkon tak zakládá komplexní systém vztahů.

Pro úplnost dodejme, že Lévi-Strauss přidal během svých výzkumů ještě čtvrtý typ komunikace, a to komunikace genů mezi jednotlivými genotypy⁴⁷. Tento okruh však v naší práci zpracovávat nebudeme, protože jeho přesah spíše než do transkulturní komunikace patří do oboru medicíny.

3.1 Komunikace žen

Komunikace žen souvisí u Lévi-Strausse především s příbuzenskými systémy. Důležité je podotknout, že autor rozděluje společnosti do dvou typů: elementární struktury a komplexní struktury. Pro naši práci je v kapitole věnované ženám toto rozdělení velice důležité. Elementární struktury jsou podle Lévi-Strausse takové, které determinují možnost sňatku s přesně vymezenými příbuznými, či které dělí společnost do dvou skupin na možné manžele a zakázané manžele. Tyto struktury nejsou absolutní, v rámci preferované skupiny je pro jednotlivce stále jistá možnost volby⁴⁸. Komplexní struktury jsou pak takové, kde volba

⁴⁴ Srov. BUDIL, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Vyd. 4. Praha : TRITON, 2003. 487 s. ISBN 80-7254-321-0. 305 s.

⁴⁵ Srov. BUDIL, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Vyd. 4. Praha : TRITON, 2003. 487 s. ISBN 80-7254-321-0. 305 s.

⁴⁶ Srov. BUDIL, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Vyd. 4. Praha : TRITON, 2003. 487 s. ISBN 80-7254-321-0. 306 s.

⁴⁷ Srov. BUDIL, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Vyd. 4. Praha : TRITON, 2003. 487 s. ISBN 80-7254-321-0. 305 s.

⁴⁸ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. I s.

závisí zdánlivě na osobním rozhodnutí. Nicméně jedinec je většinou ovlivňován faktory ekonomickými a psychologickými⁴⁹. Stejně jako elementární struktury nejsou absolutně determinující, nejsou naopak komplexní struktury absolutně svobodné, neboť i zde existuje skupina nepreferovaných partnerů. Mluvíme zde zejména o incestním tabu⁵⁰.

Lévi-Strauss zdůrazňuje, že toto rozdělení je více méně umělé a nelze mezi oběma typy struktury vytyčit jasnou hranici⁵¹. Například incestní tabu platí také v elementárních strukturách. Je ovšem definováno jinak než ve strukturách rozvinutých. Obecně lze říci, že incestní tabu se pojí ještě s jedním pravidlem, kterým je zásada exogamie – tedy výběr partnera mimo vlastní skupinu⁵².

3.1.1 Základní atom příbuzenství

Claude Lévi-Strauss „oběh“ žen ve společnosti komplexně zpracoval v alianční teorii příbuzenství, jejímž základním principem je směna žen. Podle něj tedy není možné zaměřit se pouze na jednotliviny, jakými se tato směna uskutečňuje, například zákaz incestu či preferenční sňatky a analyzovat je izolovaně: „Každá z nich představuje jeden způsob, jak zajistit cirkulaci žen uvnitř společenské skupiny, tj. jak nahradit systém pokrevních vztahů biologického původu sociologickým systémem aliance.“⁵³

Podstatné je také zdůraznit, že nejde o pouhou směnu a nově vzniklý vztah mezi dvěma muži, kdy jeden ženu (dceru, či sestru) daruje a druhý přijímá. Výměna ženy s sebou přináší celý soubor pravidel pro nově vzniklou situaci a zejména také celý soubor nově vytvořených vztahů. Každá žena totiž pochází z určité rodiny, kterou zastupuje při sňatku muž, jenž ženu daruje. Tímto zástupcem je buď otec, nebo bratr. Z tohoto důvodu má také strýc z matčiny strany v mnoha příbuzenských systémech výlučné postavení.⁵⁴ Základním prvkem příbuzenství u Lévi-Strausse, neboli atomem, jak tuto jednotku sám nazývá, je tedy

⁴⁹ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. I s.

⁵⁰ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. I – II s.

⁵¹ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 2 s.

⁵² Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 42 – 45 s.

⁵³ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie 2*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2007. 357 s. ISBN 987-80-7203-805-3. 60 s.

⁵⁴ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie 2*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2007. 357 s. ISBN 987-80-7203-805-3. 83 s.

„manžel, manželka, dítě a představitel skupiny, od níž manžel dostal manželku“⁵⁵ a podoby, jaké nabývají vztahy mezi nimi⁵⁶.

Komunikaci žen ve společnosti lze tedy shrnout do třech závěrů: 1) Cirkulaci žen doprovází navazování dalších vazeb spojených s novými právy a povinnostmi. 2) Příbuzenství sleduje biologické vazby jen částečně. Velmi často je nahrazuje sociální systémem. 3) Základní jednotkou příbuzenství je manžel, manželka, dítě a zástupce skupiny darující ženu (velmi často je to strýc z matčiny strany) a vztahy mezi nimi. Čtvrtým pravidlem, které je v textech implicitně obsaženo, je, že elementární příbuzenská jednotka se díky univerzálnímu pravidlu incestu tvoří mimo pokrevní skupinu, která však může být definována různou mírou volnosti⁵⁷.

Kromě uvedených bodů by se mohlo zdát, že zde je ještě pátý závěr, a to že avunkulát automaticky zakládá silné pozitivní vztahy mezi všemi zúčastněnými, zejména mezi strýcem a neteří / synovcem. Avunkulátní vztah ale může nabývat různých podob, které je možné shrnout do čtyř základních pravidel pro charakter vztahů v základním atomu příbuzenství:

1) Pokud je vztah dítěte k otci důvěrný, je vztah ke strýci z matčiny strany strohý. Autoritu v rodině představuje strýc⁵⁸. 2) Pokud je vztah se strýcem důvěrný, je vztah s otcem naopak poznamenán strohostí. Autoritu v rodině ztělesňuje otec⁵⁹. S touto dvojicí opozičních vztahů nám pak korelují další dva páry vztahů. 3) V případě důvěrných vztahů dítěte a otce, je vztah mezi sestrou a bratrem (dárce ženy) negativní. 4) Jsou-li vztahy mezi bratrem a sestrou rezervované, jsou pak vztahy mezi manželi blízké⁶⁰. „ ... *mnou postulovaný systém* ...

⁵⁵ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie 2*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2007. 357 s. ISBN 987-80-7203-805-3. 83 - 84 s.

⁵⁶ Důležitým pojmem je v tomto bodě avunkulát, tedy vztah synovce a strýce z matčiny strany. Autor ho podrobně rozpracovává ve své disertační práci *Elementární struktury příbuzenství*. Z řady příkladů můžeme vybrat například ruské etnikum Gilyak, kde strýc z matčiny strany hraje roli synovcova ochránce proti vnějším nepřítelům. Navíc je i příjemcem darů vyplácených za nevěstu rodinou manžela. Podobně výrazná je role matčina bratra v jihoasijských systémech příbuzenství, například u Lakherů, kde synovec tituluje strýce jako „papu“, což je zároveň označení nejvyšší pocty vyslovitelné v tomto jazyce. Lévi-Strauss uvádí také příklady etnika Sema Naga, kde existuje stejně pozitivně protektivní vztah strýce z matčiny vůči neteři. Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 306 s.

⁵⁷ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2007. 357 s. ISBN 80-7203-713-7. 70 s.

⁵⁸ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie 2*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2007. 357 s. ISBN 987-80-7203-805-3. 85 s.

⁵⁹ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie 2*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2007. 357 s. ISBN 987-80-7203-805-3. 88 s.

⁶⁰ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie 2*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2007. 357 s. ISBN 987-80-7203-805-3. 86 s.

vyžaduje dvě dvojice postojů, z nichž jeden je kladný a druhý záporný; tyto dvojice budou ve vztahu korelace a opozice, udržujícím strukturu v rovnováze.“⁶¹

Závěrem je nutné podotknout, že základní jednotka příbuzenství je sice na pohled jednoduchá, ovšem její uplatnění ve společnosti není nikdy takto jasně zřejmé. Je nutné si uvědomit, jak upozorňuje Lévi-Strauss, že kultura nakládá s tímto atomem jako s jednotkou, kterou umísťuje do různých souvislostí a dalších souborů vztahů. Nikdy ji proto nemůžeme vnímat izolovaně, někde dokonce mohla splynout s jinými, složitějšími útvary⁶².

3.1.2 Omezená a generalizovaná výměna žen

Problematicke výše zmiňovaných transformací a zařazování nejmenší příbuzenské jednotky do celého systému se Claude Lévi-Strauss věnuje velice komplexně ve své disertační práci *Elementární struktury příbuzenství*. Práce je soustředěna na komunikaci žen v různých společenstvích a celé gramatice výměny žen. Na základě shodných rysů řady zkoumaných kultur provádí Lévi-Strauss základní dělení různých systémů na systém omezené a systém generalizované výměny.

Jako první se budeme zabývat systémem omezené výměny, který je typický pro elementární společenství. Podstatným rysem omezené výměny v těchto kulturách je časté splývání incestního tabu s pravidlem exogamie. Takovéto splývání není samoučelné. Jeho příčinou je celkově jednodušší struktura společnosti⁶³ a její rozdělení na dvě skupiny: typicky moiety. Claude Lévi-Strauss toto rozdělení nazývá duálním systémem. Pokud pravidla moiety nezahrnují regule týkající se sňatků, existují jiné druhy seskupování, například do exogamních klanů, sňatkových tříd nebo rodokmenů⁶⁴. Mezi popsányými skupinami probíhá neustálá výměna žen, kdy jedna skupina dává a je zároveň výhradním příjemcem žen. K výměně dochází zpravidla v téže generaci, v některých kulturách může dojít k výměně v generaci následující⁶⁵.

⁶¹ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie 2*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2007. 357 s. ISBN 987-80-7203-805-3. 86 s.

⁶² Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie 2*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2007. 357 s. ISBN 987-80-7203-805-3. 84 s.

⁶³ Formulací jednodušší struktura nemáme na mysli žádné hodnotící stanovisko. Jednodušší struktura je zde opozitem ke komplexním strukturám společnosti.

⁶⁴ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 69 s.

⁶⁵ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 29 s.

V kulturách, které uplatňují omezenou výměnu, je původ nejčastěji odvozován matrilineárně⁶⁶. Zrod společnosti je vykládán většinou příběhem dvou bratrů, mnohdy dvojčat, kteří stojí za duální organizací společnosti. Dualita je také uplatňována na okolní prostředí, včetně přírody, vesmíru a mytologie. Dvě skupiny ve společnosti jsou proti sobě v návaznosti na to charakterizovány v opozicích. Neznamená to však nutně, že by mezi nimi byly nepřátelské vztahy. Každá moieta je většinou spojena se specifickou rolí: ekonomickou, náboženskou, vojenskou. Tyto role bývají důsledně odděleny⁶⁷.

Z duální organizace vyplývají také pravidla sňatků – tedy preferovaná manželství. Ideálními manželi jsou paralelní bratřenci a sestřenice⁶⁸. Často také dochází k verbálnímu odlišování dětí matčiny sestry a otcova bratra (tedy paralelních bratřenců a sestřenic). Toto rozlišování bývá také často spojeno se zvláštními matrimoniálními privilegii strýce z matčiny strany vůči sestřině dceři a řidčeji pak privilegii bratrova syna vůči otcově sestře⁶⁹.

Jak jsme popsali v úvodu podkapitoly, ve společnostech uplatňujících omezenou výměnu dochází někdy ke směně žen mezi generacemi. V tomto případě se na děti a rodiče vztahuje incestní tabu. V těchto typech kultur jsou naopak vysoce preferované sňatky strýce z matčiny strany a neteře. Preferované avšak méně běžné jsou sňatky tety z otcovy strany se synovcem. Naopak sňatek strýce z otcovy strany s neteří, či tety z matčiny strany se synovcem by byl podle Lévi-Strausse pro společnost šokující a rovnal by se incestu. Příslušníci stejného pohlaví v jedné generaci totiž bývají označováni souhrnně jako matky či otcové, a tak by byl tento sňatek ekvivalentem sňatku mezi rodičem a potomkem⁷⁰. Fakt, že je nutné v rámci jedné generace důsledně rozlišovat mezi jedinci, vede v řadě kultur k tomu, že se toto odlišení promítá do příbuzenské terminologie⁷¹.

⁶⁶ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 69 s.

⁶⁷ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 69 – 70 s.

⁶⁸ Nejčastěji se jedná o manželství s dcerou otcovy sestry, která je zároveň dcera matčina bratra (kdy otcova sestra se provdala za matčina bratra). Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 123 s.

⁶⁹ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 124 s.

⁷⁰ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 29 s.

⁷¹ Claude Lévi-Strauss uvádí jako typický příklad příbuzenské systémy Oceánie, které zakazují manželství s někým z klasifikačních sester, přímo však rozlišují mezi ‚kave maori‘ jakožto skutečnými sestrami a ‚kave kesekese‘ jakožto odlišnými sestrami; ‚kave fakatafatafa‘ jakožto kladenými stranou a ‚kave i také naena, tedy sestrami odjinud, vztah ega s každou ze skupin sester pak podléhá různým pravidlům. Zde se také přímo ukazuje, že to není biologie, nýbrž sociální struktura, které jsou pro systém příbuzenství formující. Pravidlo incestu vymezující potenciální manžele je pak pouze racionalizací tohoto nevědomého mechanismu.

Pokud hovoříme o systému omezené výměny a komunikaci žen, zastavme se na okamžik také u otázky polygamie a monogamie. Krátkou úvahou bychom dospěli k závěru, že v relativně malých kulturách, které praktikují omezenou výměnu, je jediná možná monogamie. Dá se totiž předpokládat, že ve společnosti bude zhruba stejný počet žen a mužů, není tedy možná distribuce více než jedné ženy jednomu muži. Z biologického pohledu by tato úvaha byla logická. Nicméně z kulturního pohledu vstupuje do situace otázka privilegovaných jedinců. Tito mají mnohdy právo mít více manželek. Tím je ovšem narušená přirozená distribuce pohlaví ve společnosti. Různé kultury k této nerovnováze přistupují mnohými způsoby, například celibátem, homosexuálními styky jako například Nambikwárové, nebo bratrskou polyandrií jako třeba Tupí-Kawahibové. V rámci společností uplatňujících omezenou výměnu je však polygamie obecně spíše výjimečná, protože vyžaduje další opatření řešící vzniklou nerovnováhu⁷².

Co je však podstatné: je zřejmé, že distribucí žen ve společnosti není zajištěno pouhé přežití. Distribuce žen také zajišťuje, nebo spíše je projevem stratifikace společnosti, kdy polygamie je výsadou privilegovaných. Z našeho pohledu se nám zdá diferencování mezi polygamií a monogamií možná banální, nicméně je podstatné si uvědomit, že společnosti, které uplatňují omezenou výměnu, zpravidla balancují na hranici mezi přežitím a nedostatkem⁷³. Jakýkoli přebytek, včetně přebytku žen, je proto výrazem vysokého postavení. Zde je zřejmé, že komunikace žen nese nejen funkci přežití skupiny, ale také jejího diferencování⁷⁴. Privilegovaný člen skupiny, který má více žen, disponuje také velkou autoritou. Podstatné je, že zpravidla nese i velkou zodpovědnost⁷⁵. Příležitostná nerovná distribuce žen ve společnosti s sebou tedy nese krom diferenciací další podstatné odvozené konsekvence a není samoúčelná. Komunikace žen také výrazně souvisí s komunikací statků, které se budeme věnovat v samostatné kapitole.

Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 30 s.

⁷² Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 38 s.

⁷³ Patrně je to zejména v oblasti distribuce jídla, která je mimochodem úzce provázaná s distribucí žen. K této tezi se vrátíme v části věnované komunikaci statků.

⁷⁴ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 38 s.

⁷⁵ Konkrétně v případě Nambikwárů zodpovídá například za místa, kde se skupina usadí, zodpovídá za lovné teritorium, vyjednávání s nepřáteli a skupina je tedy na jeho rozhodnutích existenčně závislá. Mít více manželek je v tomto případě více než nutné. Jak tvrdí Lévi-Strauss, manželky jsou pro privilegovaného člena důležitými pomocnicemi při průzkumech, zemědělské činnosti a manuálních pracích. Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 43 - 44 s.

Druhým typem oběhu žen ve společnosti je generalizovaná výměna. Jde o širší formuli předávání žen než, jakou je omezená výměna. Je zde totiž zapojeno více rodů a zpravidla také více generací „V systému generalizované výměny ... jsou rodiny jakoby uspořádány do více či méně stabilního kruhu, v němž každá zaujímá - alespoň dočasně – místo „dárce žen“ ve vztahu k jiné rodině, „příjemci“ vzhledem ke třetí.“⁷⁶ Je tedy zřejmé, že systém generalizované výměny je charakteristický určitou nejistotou, kdy jedna rodina ženu postupuje, ovšem není zcela stoprocentní jistota, že se také příjemcem ženy stane. Systém generalizované výměny se vztahuje na řadu kultur, kdy každá je naprosto jinak strukturovaná. Jedná se tedy do jisté míry teoretický model vzniklý abstrakcí a redukcí principů výměny žen ve zkoumaných společnostech⁷⁷.

V úvodu podkapitoly jsme citovali úryvek, z kterého vyplývá, že systém generalizované výměny zahrnuje minimálně tři strany. Ve skutečnosti však systém generalizované výměny může zahrnovat libovolný počet stran, mezi kterými jsou vyměňovány ženy. Nutnou podmínkou pro fungování tohoto systému však je, že v rámci jednotlivých společenských skupin musí existovat lichý počet sňatkových tříd, a nebo jiných funkčně podobných jednotek⁷⁸. Zde se opět potvrzuje, že není možná rovnovážná výměna žen. Do systému tak může jako dočasná satisfakce vstoupit směna zboží. Lévi-Strauss však důrazně varuje, aby tato situace nebyla vykládána jako směna žen za statky. Je to pouze dočasné vyvážení nerovnováhy.

Claude Lévi-Straus si jako demonstrativní příklad generalizované výměny pro svou jednoduchost vybírá etnikum Kachinů. Podle něj je tato kultura rozdělená na skupinu mayu ni, která poskytuje ženy, a dama ni, z které pochází manželé. Zprvu se tedy zdá, že systém zakládá ve společnosti dva typy skupin respektive rodin a je podobný omezené výměně. Ve skutečnosti jsou však ve společnosti rodiny tři: dárci žen, příjemci žen a skupina vzniklá z těchto manželství, kde jsou spojeni členové odlišných rodin. Výsledkem tohoto systému je situace, kde se výměna žen přetváří do koloběhu, kdy první skupina je dárce ženy pro druhou, druhá pro třetí a třetí pro první. Ženy zůstávají v jedné a té samé rodině pouze po jednu generaci. Z této jednoduché struktury také vyplývá, že nejbližší příbuznou, kterou si mladík může vzít, je sestřenice - dcera matčina bratra. Zdá se tedy, že mnohem více než na

⁷⁶ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie 2*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2007. 357 s. ISBN 987-80-7203-805-3. 159 s.

⁷⁷ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 233 s.

⁷⁸ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 234 s.

přesně definovaných příbuzenských vztazích se princip generalizované výměny zakládá na pozici mužů v rodokmenu s ohledem na jejich dcery a sestry. Žena se po svatbě stává součástí rodiny manžela a ani po jeho případné smrti jí není dovoleno vrátit se k rodičům. Je tedy zřejmé, že systém generalizované výměny a z něj vyplývající pravidla neslouží k povrchní mravní kontrole nad sexualitou jedinců, ale ke kontrole fungování společnosti jako celku.

Závěrem podkapitoly věnované komunikaci žen zdůrazníme, že jsme v této části zpracovávali především modelové příklady omezené i generalizované výměny. Ve své disertační práci popsal Lévi-Strauss řadu různých modifikací obou typů výměn. Popsat vyčerpávajícím způsobem všechny deriváty základních typů směny žen však přesahuje možnosti naší bakalářské práce. Navíc cílem není popsat detailně způsob komunikace žen v každé společnosti, ale kulturu jako svébytný druh komunikace. Předpokládáme že, pro tyto účely jsou modelové příklady dostačující, neboť demonstrují logiku základních principů komunikace žen.

3.2 Komunikace statků

Dalším tematickým celkem, kterému se budeme věnovat, je komunikace statků, čili ekonomická směna. Toto dělení je do jisté míry umělé, jak už jsme ostatně předeslali výše, komunikace statků souvisí v určitých případech s komunikací žen a prolínají se. V každé společnosti však může nabývat matřimoniální směna a ekonomická směna různých podob. Propojení komunikace statků s komunikací žen je sice nejvýraznější, avšak nikoli jedinou variantou ekonomické komunikace. Důležité je celkové navázání na strukturu konkrétní společnosti. Pokud je propojení matřimoniální a ekonomické směny smysluplné, kultura spojení obou těchto způsobů komunikace inkorporuje. Jsou avšak i případy, kdy předměty nabývají samy o sobě symbolické hodnoty a jejich komunikace podléhá samostatným pravidlům.

Pro Clauda Lévi-Strausse má ekonomická směna v systému komunikace výlučnou povahu. Hmotné statky totiž podle něj jsou jak předměty reálnými, tak zároveň znaky. Nachází se proto v jakési mezní pozici mezi matřimoniální směnou a komunikací informací. „Avšak třebaže nejsou plně ani symboly, ani znaky, jakmile ekonomický systém dosáhne určitého stupně složitosti, k jejich výměně symboly a znaky potřebujeme.“⁷⁹ Komunikace statků tedy v sobě nese implicitně určitá pravidla, vlastní gramatiku, která podmiňuje, kdo

⁷⁹ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 374 s. ISBN 80-7203-713-7. 257 s.

dostává od koho co a s jakým účelem. Konkrétní věc má v sobě tedy zakódovaný i určitý význam – stává se tak symbolem s kulturně dohodnutým významem. Snad nejvýznamnějším projevem tohoto jsou statusové symboly, které jasně o svých vlastnících vypovídají, jaká je jejich pozice v hierarchii společnosti.

Při analýze Lévi-Straussova díla jsme v rámci komunikace statků definovali celkem tři typy funkcí, které komunikace statků ve společnosti nabývá. První variantou komunikace statků je již zmíněná souvislost s **matrimoniální směnou**, kdy se do pohybu dávají nejen ženy, ale také předměty. Matrimoniální směna navíc zakládá dlouhodobé vztahy, kdy je manžel zavázán rodině nevěsty poskytovat potravu. Cílem této směny je přežití společnosti a distribuce potravy. Druhou variantou komunikace statků je **komunikace potravy** nezávisle na vztazích založených matrimoniální směnou. Tento typ směny statků je asi nejlépe patrný ve společnostech praktikujících totemismus. Jako konkrétní příklad můžeme uvést alimentární zákazy spjaté s totemismem, a to zejména takové zákazy, které přikazují klanům postupovat zakázanou potravu (většinou totemické zvíře, či rostlinu) klanům ostatním. Třetí variantou směny statků je jejich provázání s **distribucí moci ve společnosti**. Statky pak slouží jako statusové symboly, a to nejen na úrovni jedince, ale také na úrovni větších sociálních skupin – rodin, klanů, moiet a podobně.

3.2.1 Komunikace statků a směna žen

Jako první si pojďme podrobněji vysvětlit směnu statků, kterou rozehrává směna žen. Podstata obou fenoménů je podobná: udržení života dané společnosti ať už formou zajištění reprodukčního potenciálu, nebo zajištění obživy. Oboje směřuje ke stejnému cíli, proto kultura vyvíjí řadu mechanismů jak příbuzenství a distribuci statků kontrolovat. Ekonomická a matrimoniální směna je v myšlení nativních společností formující a integrální částí principu reciprocity⁸⁰. Nejde však jen o pouhou paralelu, podle Lévi-Strausse je mezi komunikací žen a statků vztah implikace: skupina kontroluje v první řadě distribuci žen a následně celého systému vztahů vyplývajících ze sňatku. Povaha manželství podle Lévi-Strausse není erotická, nýbrž ekonomická⁸¹. Statky a ženy jsou základním kamenem reciprocity, jež stojí u zrodu kultury⁸². Jednak z toho důvodu, že manželé jsou pravděpodobněji schopni

⁸⁰ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 33 s.

⁸¹ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 32 – 33 s.

⁸² Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 33 s.

vyprodukovat dostatek, aby nezemřeli hladu, ale také proto, že směna ženy uvádí do pohybu směnu věcí.

Matrimoniální směna obecně implikuje dva typy výměny statků. Prvním je jednorázová směna při příležitosti sňatku, takzvaná cena za nevěstu⁸³. Připomeňme, že nejde o směnu ženy za statky, ale o dočasnou satisfakci v systému generalizované výměny, kdy musí skupina darující ženu čekat po určitý časový horizont na přijetí ženy při jiném sňatku⁸⁴. Druhým typem komunikace statků implikovaných sňatkem je pravidelná směna statků. Ta vyplývá z nových vztahů, které jsou navázány svatbou. V návaznosti na konkrétní strukturu společnosti má manžel ženy určité vyživovací povinnosti k členům manželčiny rodiny⁸⁵. Oběh potravy je tak prokazatelně založen na vztazích vzniklých sňatkem a autorita v rodině je demonstrována, či snad přímo založena na kontrole jídla. Kdo z rodiny obdrží od manžela potravu, závisí na konstelaci základní příbuzenské jednotky.

Stav, kdy je komunikace žen a komunikace statků propojená by se dal popsat jako přerozdělování bohatství ve společnosti. I když se při izolaci jednotlivých případů může zdát, že žena je směňována za zboží, není tomu tak⁸⁶. Pokud by hypoteticky k tomuto smísení došlo, rozpadla by se sociální struktura. Ta totiž stojí na diferenciaci a strukturaci do skupin. Přežití skupin je biologicky závislé na pravidelné a řízené cirkulaci žen (žena je směňována za ženu, byť v systému generalizované výměny nemusí být tento cyklus na první pohled hned jasný). Tuto faktickou nutnost zpracovává kultura dané společnosti do uspořádaného systému výměny žen. Směna ženy za věc by zamezila pravidelné výměně a zablokovala udržitelný reprodukční potenciál. Přestože spolu tedy oba typy komunikace souvisí a sledují stejný cíl, nelze je ve struktuře kultury směšovat.

⁸³ Jako příklad etnika, které uplatňuje instituci ceny za nevěstu, uvádí Claude Lévi-Strauss Kachiny. Manželství je v jejich sociální struktuře spojeno s vlastnictvím dobytka, který byl základní komoditou tohoto dnes již zaniklého etnika. Náčelník kmene se vyznačuje velkým vlastnictvím dobytka, které nabyt mimo jiné díky sňatkům. Bohatství pak demonstruje v obřadních porážkách zvířat. Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 238 s. Pokud se u Kachinů narodila dívka, její rodiče podle antropologů dokonce po narození proklamovali očekávání, že děvče přinese do rodiny bohatství: dobytek, jídlo, předměty denní potřeby a příkrývky. Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 257 s.

⁸⁴ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 52 s.

⁸⁵ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 33 s. Claude Lévi-Strauss uvádí celou paletu příkladů vyživovacích povinností manžela k rodině ženy. Například na etniku Burmánců demonstruje, že při pohřebních slavnostech dostává maso pouze bratr nevěsty, zatímco otec ne. Distribuce potravy je tedy, kromě jiných, vztahů řízena sešvagřením.

⁸⁶ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 238 s.

3.2.2 Komunikace potravy

Potrava a její zajištění je pro primitivní společnosti samozřejmě otázkou naprosto zásadní. Jak poznamenává Lévi-Strauss v *Elementárních strukturách příbuzenství*: společnosti nacházející se trvale mezi hojností a hladomorem, tedy v situaci trvalé nejistoty, vnímají jídlo jako něco, co musí být sdíleno⁸⁷. Toto sdílení potravy (a dále také statků) částečně zajišťuje komunikace žen, jak jsme si ukázali výše. Tato situace se však v menších společnostech neděje pravidelně a také se nemusí dít dostatečně často na to, aby směna jídla, která výměnu žen doprovází, dokázala všechny nasytit. Proto existuje v primitivních společnostech ještě další mechanismus směny potravy, a to její přerozdělení v rámci alimentárních pravidel vyplývajících z totemického uspořádání.

Totemismus je podle Clauda Lévi-Strausse jednou z možností, jak společnosti strukturují svou každodenní realitu. Pochopení a roztrídění světa okolo je totiž základní logickou operací mysli každého člověka⁸⁸. Pro tuto diferenciaci používají lidé okolnosti, které se nachází v jejich bezprostřední blízkosti v prostředí, kde žijí: zvířata či rostliny⁸⁹. Každý klan má tak svého totemického předka, na kterého se vztahují různé alimentární zákazy, které můžeme rozčlenit na endokulinární a exokulinární. Společenská pravidla tedy přikazují příslušníkům klanu buď svůj totem nejíst, a nebo přikazují jíst pouze tento totem. Příkladem takovéto cyklické výměny potravy par excellence je společenská organizace Walkeburů a Arandů, které věnuje Claude Lévi-Strauss v knize *Myšlení přírodních národů* velkou pozornost. Společenská struktura Walkeburů je tvořena čtyřmi přísně exogamními skupinami. Každá z těchto skupin je však striktně endokulinární, což v praxi znamená, že každý společenský klan má přísně vymezený druh potravy a nepožívá totemy jiných klanů. U etnika Arandů je situace zcela opačná. Toto etnikum má zákaz požívat pouze vlastní totemické zvíře, jinak je zcela exokulinární – tedy může požívat totemy jiných klanů. Pouze potravu spojenou s vlastním totemem postupuje dále⁹⁰.

Přestože každá společnost praktikuje přerozdělení potravy pomocí různých mechanismů, můžeme z nastíněných pravidel vyvodit několik obecných hypotéz. Pokud společnost praktikuje totemismus ve formě diferenciaci podle zvířecích, či rostlinných předků

⁸⁷ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 33 s.

⁸⁸ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Myšlení přírodních národů*. Vyd. 2. Praha : Dauphin, 1996. 365 s. ISBN 80-901842-9-4. 99 s.

⁸⁹ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Totemismus dnes*. Vyd. 1. Praha : Dauphin, 2001. 124 s. ISBN 80-7272-007-4. 98 - 99 s.

⁹⁰ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Myšlení přírodních národů*. Vyd. 2. Praha : Dauphin, 1996. 365 s. ISBN 80-901842-9-4. 130 s.

jednotlivých klanů, aplikuje na přerozdělení jídla také vlastní alimentární pravidla. Tato pravidla se mohou projevat ve formě dvojího tabu: buď tabu jíst vlastní totem, či jíst totemy ostatních klanů. Tato pravidla budou záviset vždy na dalších proměnných ve společenské struktuře. Závěrem ještě doplníme, že ne všechny společnosti praktikující totemismus mají jako klanového předka zvíře. Existují i klany spojené s přírodními živly či předměty denní potřeby. Z tohoto plyne, že totemismus není univerzální nástroj na přerozdělení jídla. Jde o následek totemického rozdělení, nikoli jeho příčinu. To znamená, že u té společnosti, kde je to efektivní a smysluplné, může totemismus implikovat i přerozdělování potravy. Pokud však ve struktuře společnosti fungují jiné mechanismy, jak potravu distribuovat (nejčastěji výše popsané závazky vyplývající ze sňatku), pak by nakonec distribuce potravy zprostředkovaná totemickým uspořádáním byla nadbytečná. Tedy, jak už jsme zmínili na mnoha místech, je nutné komunikaci potravy a šířeji statků vždy posuzovat v rámci konkrétní společenské struktury.

3.2.3 Komunikace věcí jako symbolů

Po tom, co jsme se věnovali komunikaci statků jako souvisejícího jevu matřimoniální směny a komunikaci potravy, se zaměříme na komunikaci statků jakožto symbolických předmětů. Tedy ve zkratce řečeno: v primitivních společnostech po nasycení potřeb spojených s jídlem a s reprodukcí zbývá ještě potřeba udržení a reprodukce sociální struktury. Pro tento účel různé společnosti vytváří rozličné předměty nadané sociálními významy.

V tomto bodě se Claude Lévi-Strauss odkazuje na esej Marcela Mausse o daru. Podle jeho interpretace není dar, který můžeme popsat také jako cirkulující statek, pouhým ekonomickým objektem. Jde o předmět, který má také symbolickou podstatu a je nabitý sociálními, náboženskými, magickými, užitnými, právními a morálními významy⁹¹. Podle Lévi-Strausse je velmi dobře známo, že napříč světadíly je každý rituál provázející důležitou událost spojený s distribucí bohatství. Předměty zapojené do těchto rituálů, které se stávají předmětem distribuce, se pak mění ve statusové symboly. Snad nejtypičtějším reprezentantem takových událostí je potlatch, ovšem jedná se skutečně jen o nejkřiklavější příklad. Distribuce

⁹¹ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 52 s. Téměř dokonalým příkladem takového předmětu jsou tzv. sumri u etnika Kachinů. Sumri sestává z dalších podkategorií: ningpha – staré zbraně a shatun re – obřadní dýky. Kachinové věří, že tyto předměty mají magickou moc odpuzovat zlé duchy při těžké nemoci, či zrození dítěte. Tyto předměty nejsou obchodovatelné, lze je ale získat pouze výměnou mezi rodiči manželů. Tyto předměty souvisí s cenou požadovanou za nevěstu, která odvisí od společenské prestiže její rodiny. Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 257 s.

bohatství probíhá také například při narození, úmrtí, exhumaci, uzavření míru, těhotenství a podobně⁹².

Symbolická komunikace statků má svá zvláštní pravidla. V první řadě cílem není pouze směnit zboží za zboží. Darující totiž předpokládá, že jeho dar mu bude vrácen, mnohdy s časovým zpožděním, v hodnotě okázale překonávající původně darovanou věc⁹³. Druhým cílem je posílit pověst rodiny či jiné společenské skupiny nebo demonstrovat změnu sociálního statutu. Za třetí je to symbolická likvidace konkurentů v tom smyslu, že darující sociální skupina se snaží o takovou opulenci slavnosti a věnovaných darů, kterou protivník nebude schopen překonat. Tím odejme konkurenční společenské skupině výsady, autoritu, prestiž a s tím i vysoký společenský status. Podobné slavnosti lze najít po celém světě: Na Nové Guinei pod názvem pangua, v Melanésii, Polynésii stejně jako v Asii a Africe⁹⁴. Zcela obecně můžeme říci, že darovaný předmět může za určitých, kulturou přesně definovaných okolností, nabývat mimo ekonomické také hodnotu symbolickou, která zakládá nový typ vztahů. Předání darů může být svého druhu i přechodovým rituálem a může dále mít i proklamativní ráz. Nakonec i v tradiční oslavě Vánoc lze podle Lévi-Strausse najít mnoho paralel s opulentními potlatchi⁹⁵.

Dar samozřejmě není pouze jedinou věcí, která nabývá symbolických významů. Je pouze nejjasnějším příkladem, známým i v našem kulturním okruhu. Velmi zajímavá je v tomto směru instituce tzv. čuring nebo také tjurung ve střední Austrálii, které mají podobu oválného oblázku nebo kousku dřeva s vyrytými symbolickými znaky⁹⁶. Je tedy zřejmé, že v případě vlastnictví čuring nejde o kumulaci bohatství ani o směnu statků s ekonomickou hodnotou. Přesto je cena čuring nevyčíslitelná. Souvisí s již výše naznačeným totemismem a synchronickým způsobem myšlení, kdy je možný obousměrný přechod mezi minulostí a přítomností. Čuringa má ve střední Austrálii hluboký význam, jedná se o hmotné tělo určitého předka. V každé generaci má obrovský význam, protože je vždy předávána tomu,

⁹² Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 52 s.

⁹³ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 52 s.

⁹⁴ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 52 – 53 s.

⁹⁵ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s. 56 s.

⁹⁶ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Myšlení přírodních národů*. Vyd. 2. Praha : Dauphin, 1996. 365 s. ISBN 80-901842-9-4. 289 - 290 s.

kdo je pokládán za reinkarnaci tohoto člověka⁹⁷. Snad není třeba podtrhávat význam této formy směny statků nejen pro život společnosti, ale také pro život jednotlivce, který získá čuringu a s ním de facto i vlastní identitu.

U čuring nelze říci, že by šlo o zvyk, který lze najít napříč kulturami. Jistě mohli bychom jeho obdobu v našem kulturním okruhu najít například v dědění památečních šperků v rodinách, v rozmáhající se popularitě sestavování rodokmenů či metaforicky v dědění jmen po předcích. Cílem bylo spíše jasně demonstrovat, že po zajištění obživy a reprodukce zbývá ve společnosti ještě místo pro další typ komunikace, která má vazbu k sociální struktuře a formou hmotných statků distribuuje napříč společnostmi symbolické významy.

3.3 Komunikace informací

Komunikace informací je třetí podkategorií, kterou Claude Lévi-Strauss významně rozpracoval. Po komunikaci žen a statků je výměna informací nejsubtilnější rovinou komunikace - sestává totiž výhradně ze znaků. Zatímco ženy a hmotné statky zahrnují jak rovinu hmatatelného subjektu či objektu, který v různých situacích nabývá různých významů, v případě informací jde pouze o myšlené obsahy přenášené znakovým systémem. Nejuceleněji se věnuje Lévi-Strauss komunikaci informací ve svém studiu mýtů. Ty v sobě nesou podle něj celé soubory informací spjatých s danou kulturou. Mýty se tak stávají jakýmsi jazykem druhého stupně - jazykem kultury, kdy se jednotlivé prvky mýtů, nazývané Lévi-Straussem mytémy⁹⁸, shlukují do významových skupin a přenáší prostřednictvím mýtu rozmanité informace⁹⁹.

Základním principem, díky kterému mytém dostává svůj vlastní význam, je jeho binární protiklad¹⁰⁰. Díky protikladu mytém získává svůj význam a může se shlukovat s podobnými mytémy. Ty společně tvoří tematické motivy v mýtu. Od roviny mytému postupuje Claude Lévi-Strauss na úroveň vyšší, rovinu vzájemných vztahů mezi mýty. Opět na základě motivické podobnosti definuje Lévi-Strauss celé grupy mýtů a analyzuje vztahy mezi nimi¹⁰¹.

⁹⁷ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Myšlení přírodních národů*. Vyd. 2. Praha : Dauphin, 1996. 365 s. ISBN 80-901842-9-4. 289 – 290 s.

⁹⁸ Lévi-Strauss zde aplikuje lingvistickou teorii fonémů na prvky sociální reality.

⁹⁹ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: nahý člověk*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2008. 746 s. ISBN 978-80-257-0059-6. 638 – 641 s.

¹⁰⁰ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: nahý člověk*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2008. 746 s. ISBN 978-80-257-0059-4. 520 s.

¹⁰¹ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: od medu k popelu*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 469 s. ISBN 80-7203-737-4. 403 s.

Mýtus vychází z nevědomých základních operací lidské mysli. Jeho podstata je pro členy určité společnosti neuvědomovaná. „*Když se mýtus vypráví, individuální posluchači přijímají sdělení, které vlastně nepřichází odnikud; proto se mu také připisuje nadpřirozený původ. Je tedy pochopitelné, že jednota mýtu je promítána do virtuálního ohniska kdesi za vědomým vnímáním posluchače ...*“¹⁰² Mýtus navíc operuje na několika rovinách – struktura, ve které význam mýtu spočívá, je tak překryta řadou dílčích příběhů a motivů. „*Základním rysem mytického myšlení je rozbíhavost jednotlivých sekvencí a motivů. Jejich rozbíhavost se projevuje jako jakési vyzařování, u něhož jen na základě měření směrů by se paprsky odchýlené strukturou mýtu sbíhaly.*“¹⁰³

3.3.2 Funkce mýtů

Jak vyplývá z předchozího výkladu, Claude Lévi-Strauss při své analýze mýtů postupuje od jednotlivostí k obecným zákonitostem vyplývajícím ze skryté struktury. Konkrétně se ve svých analýzách pohybuje na třech rovinách: etnografické, logické a sémantické¹⁰⁴. Prostřednictvím určitých reálií dané kultury (etnografická rovina) odhaluje Lévi-Strauss logické vztahy mezi mytémy. Pomocí uspořádání mytémů jsou pak v mýtu komunikovány symbolické obsahy (sémantická rovina).

Díky této mnohvrstevnatosti zastává mýtus ve struktuře společnosti několik funkcí. Při jejich vytyčení si Claude-Lévi Strauss pomáhá opět terminologií strukturální lingvistiky¹⁰⁵. Pro lepší přehlednost je vyjmenujeme a posléze teprve vysvětlíme: funkce explikační, fatická, konativní, emotivní a kognitivní, která se dále dělí na referenční, metajazykovou a poetickou¹⁰⁶.

Na vědomé rovině operuje funkce explikační, která je patrná zejména u etiologických mýtů (mýty o původu určitého jevu). Explikační funkce mýtu poskytuje příslušníkům dané kultury nejčastěji vysvětlení transcendentálních jevů. Nejde přitom jen o mýty o původu světa, ale také o mýty o původu organizace dané společnosti. Struktura kultury je tedy v mýtu nejen vyjevna, ale zároveň je doprovázena také vysvětlením sociálních pravidel.

¹⁰² LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: syrové a vařené*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 423 s. ISBN 80-7203-644-0. 31 s.

¹⁰³ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: syrové a vařené*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 423 s. ISBN 80-7203-644-0. 18 s.

¹⁰⁴ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: nahý člověk*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2008. 746 s. ISBN 978-80-257-0059-4. 35 s.

¹⁰⁵ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: syrové a vařené*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 423 s. ISBN 80-7203-644-0. 211 s.

¹⁰⁶ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: syrové a vařené*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 423 s. ISBN 80-7203-644-0. 42 – 43 s.

Před vysvětlením fatické funkce je nutné nejprve specifikovat její význam: v lingvistice jde o poměrně technicistní termín, který je zaměřen na tu část promluvy, jež navazuje komunikaci a ověřuje její funkčnost. V této podobě se fatické funkci věnoval Roman Jakobson. Autorem termínu je však Bronislaw Malinovsky, který pod fatickou funkcí rozuměl spíše navázání kontaktu, které má kromě aspektu komunikačního kanálu a jeho udržení také stránku sociální¹⁰⁷. V tomto významu používáme termín fatické funkce i my, neboť zcela jistě má vyprávění mýtů hluboce sociální funkci, a to ve dvou rovinách. Jednak může jít o navázání či prohloubení vztahů při konkrétním vyprávění v konkrétním čase s konkrétními účastníky, může jít také ale o prohlubování vztahů na úrovni sociálních skupin. Mýtus totiž není jen vyprávění tady a teď, ale má i mnohem obecnější platnost. Může tak sloužit i jako prostředek identifikace jedince se skupinou, či jako nástroj udržení společenské struktury. Například v prvním díle tetralogie *Mythologica* rozpracovává Lévi-Strauss grupu bororských mýtů, které spojuje deviantní uspořádání rodinných vztahů. Mýtus přitom ukazuje situace ze záporného hlediska, tedy jak by vztahy v rodině neměly být konstruované. Podle Clada Lévi-Strausse můžeme všechny mýty této grupy zařadit pod jedno téma: pozice jedince ve skupině, či skupin vůči sobě¹⁰⁸.

Jak jsme popsali výše, kognitivní funkce se dále dělí na referenční, metajazykovou a poetickou. Referenční funkce souvisí s funkcí explikační, neboť každý mýtus referuje k reálným skutečnostem v tom smyslu, že je vysvětluje, či zakládá pravidla pro jejich existenci. V řadě mýtů, které Claude Lévi-Strauss analyzuje, například najdeme odkazy ke sňatkovým pravidlům a vysvětlení jejich vzniku. Každý mýtus tedy odkazuje k určitému kontextu. Funkce metajazyková představuje již zmíněnou skrytou strukturu. Mýtus je jedním z nástrojů, který nastoluje a vysvětluje pravidla, chceme-li gramatiku komunikace v konkrétní kultuře (komunikaci žen a komunikaci statků). Mýtus je sám o sobě kódem. „*Vrstevnatá struktura mýtu, na kterou jsme nedávno upozornili, ... nám umožňuje spatřovat v něm matici významů uspořádaných do řádků a sloupců, v níž každá rovina vždy odkazuje k rovině jiné, ať čteme matici jakkoliv. Stejně tak každá matrice významů odkazuje k jiné matici, každý mýtus k jiným mýtům.*“¹⁰⁹ Poetická funkce mýtu představuje ztvárnění konkrétního sdělení, obsahu, děje, který nám mýtus vypráví.

¹⁰⁷ Srov. HOFFMANOVÁ, Jana. *Fatická funkce jazyka, konverzace a její žánry* [online]. 1996--- [cit. 2016-05-15]. Dostupné na WorldWide Web: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3685>.

¹⁰⁸ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: syrové a vařené*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 423 s. ISBN 80-7203-644-0. 66 s.

¹⁰⁹ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: syrové a vařené*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 423 s. ISBN 80-7203-644-0. 347 s.

Konativní funkce pod sebou skrývá samotné sdílení mýtu, jeho vyprávění. Spočívá tedy v určitém řečovém aktu. Jako poslední připojuje Claude Lévi-Strauss funkci emotivní, kdy mýtus může na základě vzbuzení emocí k určitému chování vybízet, či od něj například odstrašovat¹¹⁰.

3.3.3 Architektonika mýtů

Jádrem díla Clauda Lévi-Strausse v oblasti komunikace informací je poznávání vnitřní struktury mýtu a jeho různých transformací. Ve své tetralogii *Mythologica* podrobuje zkoumání soubor zhruba 500 mýtů indiánů severní a jižní Ameriky. Vychází od referenčního bororského mýtu o vyběrači ptačích hnízd, který analyzuje na jednotlivé mytémy. Na základě referenční funkce mýtu, která odkazuje k reálným skutečnostem, pak definuje mezi prvky mýtu vzájemné vztahy.

V prvním kroku zůstává Lévi-Strauss na vědomé úrovni a analyzuje referenci mýtu k uspořádání bororské společnosti, jak jsme popsali výše v části věnované kognitivní funkci. V druhém kroku se pak Lévi-Strauss zaměřuje na kódy, které nás vedou ještě k hlubším strukturám mýtu. Těmito kódy jsou: sluchový, čichový a hmatový¹¹¹, dále zrakový¹¹² a chuťový, který má výsadní postavení, neboť je spojený s obživou a vznikem kuchyně¹¹³ – souhrnně kódy smyslové¹¹⁴. Krom nich autor definuje ještě kód astronomický, kód estetický a kód sociologický.

Výsadní postavení mají u Clauda Lévi-Strausse kódy smyslové¹¹⁵: „*Není však vyloučeno, že pokroky biochemie nám jednou poskytnou stejně cenné objektivní rámce umožňující kontrolovat přesnost a logickou sourodost kódů formulovaných v jazyce smyslů. Mýty jsou stavěny na základě logiky smyslových vlastností, která nedělá zásadní rozdíl mezi*

¹¹⁰ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: syrové a vařené*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 423 s. ISBN 80-7203-644-0. 42 – 43 s.

¹¹¹ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: syrové a vařené*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 423 s. ISBN 80-7203-644-0. 167 s.

¹¹² Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: syrové a vařené*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 423 s. ISBN 80-7203-644-0. 174 s.

¹¹³ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: syrové a vařené*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 423 s. ISBN 80-7203-644-0. 177 – 178 s.

¹¹⁴ Claude Lévi-Strauss spojuje vznik kuchyně se vznikem kultury. Proto se při analýze indiánských mýtů výrazně zaměřuje na dichotomii syrové a vařené jako metaforu přírodního a kulturního stavu.

¹¹⁵ Jedná se o kódy na úrovni prvků – jakým způsobem je konkrétní prvek zapojen do struktury příběhu. Například v referenčním mýtu o vyběrači ptačích hnízd se pracuje s kódem chuťovým: například hrdina hladoví, či se živí shnilou potravou. V transformaci tohoto mýtu pak hraje klíčovou úlohu protiklad syrového a pečeného masa.

*subjektivními stavy a kosmickými vlastnostmi.*¹¹⁶ Jak dále autor poznamenává, smyslové kódy se tak často mohou měnit v kosmografické kódy. Jedná se podle něj o určitý druh předvědeckého myšlení.¹¹⁷

Pro Lévi-Straussovo pojetí komunikace informací prostřednictvím mýtu je podstatné, že předpokládá omezenou základnu významných informací, které mají být komunikovány. Tyto informace jsou přenášeny pomocí rozmanitých zástupných symbolů mytémů. „*Vnějšek (mýtu – pozn. autorky) může být velmi rozmanitý, ale skrývá struktury, které jsou jistě méně početné, ale také skutečnější.*“¹¹⁸ Mytémy jsou pak zapojeny do celkové struktury mýtu pomocí výše definovaných kódů. Stejně tak můžeme najít v mýtech zdánlivě širokou paletu vztahů mezi mytémy, pokud ale vyabstrahujeme jejich významové jádro, zjistíme, že v mýtu variuje pouze jejich omezený výčet. Těmito vztahy jsou: konjunkce, disjunkce, implikace, dále transformace jakožto přeměna jednoho prvku v jiný při zachování významu; inverze coby převrácení významu prvku a permutace jakožto přeměna prvku při změně významu¹¹⁹.

Vzhledem ke komplexnosti předchozího výkladu si pojdme krátce sumarizovat poznatky. Vztahy prvků v rámci mýtu referují k reálným skutečnostem z dané kultury – už na úrovni mikrosystému je tedy patrná koherence. Vzhledem k tomu, že jsme popsali princip navazování vztahů mezi mytémy a jejich zapojování do struktury mýtu, je nutné také popsat vztahy mezi jednotlivými mýty a skupinami mýtů. Pokud bychom tak neučinili, náš systém by nebyl kompletní. Jak postupujeme po jednotlivých úrovních, pozorujeme totiž soudržnost i mezi vyššími jednotkami: v rámci grupy mýtů i mezi grupami vzájemně¹²⁰.

Analýza vztahů mezi skupinami mýtů je u Lévi-Strausse velice důležitá. Koherence prvků v rámci jednoho příběhu totiž jako důkaz existence vnitřní struktury mýtu nepostačuje – mohlo by jít o pouhou nahodilost. Pro doložení nevědomé struktury, která se na vědomé úrovni manifestuje pomocí symbolického vyprávění, je nutné najít společné souvislosti u podstatně většího souboru mýtů. Claude Lévi-Strauss pro tyto účely analyzuje nejen mýty indiánů jižní Ameriky, ale také mýty národů severní Ameriky: „*Tím, že do analýz, pokaždé časově a prostorově lokalizovaných, na závěr zahrneme jevy, mezi nimiž nebyla vidět žádná*

¹¹⁶ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: syrové a vařené*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 423 s. ISBN 80-7203-644-0. 251 s.

¹¹⁷ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: syrové a vařené*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 423 s. ISBN 80-7203-644-0. 251 s.

¹¹⁸ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: nahý člověk*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2008. 746 s. ISBN 978-80-257-0059-4. 35 s.

¹¹⁹ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: syrové a vařené*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 423 s. ISBN 80-7203-644-0. 153 s.

¹²⁰ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: syrové a vařené*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 423 s. ISBN 80-7203-644-0. 157 s.

spojitost, jim dodáváme nové dimenze. A především: tímto obohacením, které se projevuje zvyšováním počtu os sémantické reference, se analýza dostává do jiných rovin.“¹²¹

Podstatný je přitom jeho postup: nejprve rozloží referenční mýtus na jednotlivé prvky, na základě znalosti kontextu uspořádá tyto prvky do logické struktury, kterou analyzuje z hlediska symbolického obsahu na konkrétní sdělení. Tímto postupem se podaří získat sevřenou grupu mýtů komunikujících konkrétní sdělení. Na základě výše popsaných vztahů formální logiky a vztahů transformace, permutace a inverze pak Lévi-Strauss definuje příbuznou grupu mýtů. Její jednotlivé příběhy pak analyzuje a ověřuje, zda jsou mýty obou grup k sobě ve vzájemném vztahu.

3.3.6 Komunikace informací prostřednictvím mýtu

Do této doby jsme se intenzivně zabývali formou, jakou mýty komunikují informace a jak lze dešifrovat jejich symbolické obsahy. Nyní pro nás bude podstatný také obsah – tedy sdělení, které k nám mýty prostřednictvím symbolů komunikují. V prvním díle *Mythologica: syrové a vařené* Claude Lévi-Strauss analyzuje grupy mýtů řady kmenů jižní Ameriky jako příběhy využívající dichotomie syrového a vařeného coby metafory přírodního a kulturního. Pro úplnost dodejme, že k dichotomii syrové a vařené přidává Claude Lévi-Strauss ještě podstatný výdobytek kultury, kterým je kuchyně – tedy různé zpracování syrového masa (vaření a pečení) pomocí ohně: „*Začínáme tak chápat, že kuchyni připadá v nativní filosofii místo vsutku stěžejní: nevyznačuje pouze přechod od přírody ke kultuře – jí a skrze ni se vymezuje lidství se všemi svými atributy ...*“¹²² Podobně se Lévi-Strauss vyjadřuje k mýtům zpracovávajícím v různých obměnách původ kulturních rostlin – jde o zpracování dichotomie přírodní a kulturní¹²³.

Druhý díl *Mythologica: od medu k popelu* se dále pohybuje na ose dichotomie: syrové, vařené a přidává shnilé a spálené. Na pozadí těchto opozic je pak rozpracována dichotomie medu a tabáku. Lévi-Strauss se přitom stále drží kulinárního kódu, kdy tabák označuje za infrakulinární – tedy přírodní prvek je zpracováván vysoce kulturním způsobem – nikoli pečením, ale dokonce zničením ohněm: spálením. K tabáku se navíc váže řada

¹²¹ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: od medu k popelu*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 469 s. ISBN 80-7203-737-4. 397 s.

¹²² LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: syrové a vařené*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 423 s. ISBN 80-7203-644-0. 178 s.

¹²³ Tyto mýty navíc patří do stejné grupy jako původ ohně. Můžeme tak analogicky vyvodit, že pokud je oheň původcem kuchyně, pak jsou kulturní rostliny původci hortikulturních společností.

náboženských představ, které prohlubují kulturní rozměr této rostliny¹²⁴. Ve formě tabáku byla kultura zahrnuta do přírody¹²⁵. Zdánlivě na opačném pólu pak stojí med, který se konzumuje pouze v syrovém stavu či fermentovaný (shnilý) na medovinu. Lévi-Strauss přináší výčet mýtů, které hovoří o slavnostech medu. Právě v nich se opět snoubí protiklad příroda a kultura. Med, ač potravina syrová a přírodní par excellence, je konzumována v rámci událostí s vysokou kulturně-duchovní hodnotou¹²⁶.

Třetí díl tetralogie *Mythologica* s podtitulem *Původ stolničení* rozvíjí mýty uvedené v předchozích dvou dílech. Pro analýzu v této knize se stává klíčovým astronomický kód¹²⁷, na jehož podkladě Claude Lévi-Strauss rozvíjí hypotézy týkající se pojetí množství u různých kultur¹²⁸. Z něj autor odvozuje pojetí času u kultur severní a jižní Ameriky a antické kultury. Z analýz astronomického kódu a aritmetického systému obsažených v mýtech různých kultur dospívá k dvěma možným pojetím času: „*Takto rozdílný postoj k velkým číslům obdivuhodně odráží kontrast mezi společnostmi, která se považuje za historickou, a jinými společnostmi, jež jimi jsou jistě také, ale jaksí proti své vůli, protože si představují, že své trvání a bezpečnost zvýší tím, že od sebe dějiny zapudí.*“¹²⁹ Pojetí dějin vnímá Lévi-Strauss jako klíčové, neboť podle něj poskytují prostor pro realizování lidské antické podstaty a zároveň jsou nástrojem, kterým kultura sama zasahuje do svého vývoje ve snaze překlenout propast mezi ní a přírodou¹³⁰.

Pro rozehrání této vysoce filosofické hry používá autor jak již zmíněný astronomický kód obsažený v mýtech, tak kulinářské paralely. V dosavadních dvou dílech srovnával syrové a vařené jako protiklad přírodního a kulturního a syrového a shnilého jako dva protikladné přírodní stavy. V *Původu stolničení* si přibírá kulinářský postup pečení. Pečení jako proces přímého působení plamenů je tak kladen na stranu přírodního zpracování, kdežto vaření je

¹²⁴ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: od medu k popelu*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 469 s. ISBN 80-7203-737-4. 23 – 24 s.

¹²⁵ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: od medu k popelu*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 469 s. ISBN 80-7203-737-4. 403 s.

¹²⁶ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: od medu k popelu*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 469 s. ISBN 80-7203-737-4. 32 – 33 s.

¹²⁷ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: původ stolničení*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2007. 510 s. ISBN 978-80-7203-907-4. 15 s.

¹²⁸ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: původ stolničení*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2007. 510 s. ISBN 978-80-7203-907-4. 281-324 s. Zejména patrné je propojení astronomického kódu s aritmetikou zde. Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: původ stolničení*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2007. 510 s. ISBN 978-80-7203-907-4. 367 - 373 s.

¹²⁹ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: původ stolničení*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2007. 510 s. ISBN 978-80-7203-907-4. 372 s.

¹³⁰ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: původ stolničení*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2007. 510 s. ISBN 978-80-7203-907-4. 373 s.

procesem kulturním, neboť působení plamenů je prostředkováno ještě vodou¹³¹. K tomu Lévi-Strauss přidává ještě důležité okolnosti zpracovávání potravy. „*Postupem stále týmž směrem se tato třetí kniha zaměřuje na obrysy kuchyně, které mají svou přirozenou stránku, totiž trávení, a kulturní stránku, která přes recepty sahá až po způsoby stolování.*“¹³²

Poslední díl tetralogie *Mythologica* s přívěskem *Nahý člověk* je nejkomplexnějším pojednáním z celé série. Svým obsahem shrnuje poznatky předchozích částí, uvádí je v souvislosti a výslovně formuluje teze obsažené ve výkladu předchozích dílů. V první části knihy propojuje Claude Lévi-Strauss mýty severoamerických indiánů s mýty ze střední Brazílie, kdy dává do souvislosti mýty o původu medu a ozdob u indiánů z jižní Ameriky s mýty o původu soli a ozdob u indiánů ze severní Ameriky. U těchto grup nachází jak stejnou transformaci, která vede od medu či variantně soli k ozdobám, tak stejnou architekturu jednotlivých mýtů v grupách¹³³. Podobně je tomu u mýtů o původu kuchyně z jižní Ameriky a mýtů o původu obchodních výměn ze severní Ameriky, kdy se kuchyně transformuje v obchod. Ten byl pro kultury severní Ameriky mnohem podstatnější než kulinární pravidla¹³⁴.

Analogicky k tomu tak Claude Lévi-Strauss vyvozuje, že není možné považovat za klíčovou dichotomii syrového a vařeného. Místo ní odhaluje v severních kulturách Nového světa dichotomii nahoty a zahalenosti¹³⁵. Logicky tak vyvozuje, že okolnosti zpracování jídla nebo snad recepty nebudou mít pro severoamerické indiány taktéž žádnou váhu – na místo toho nastupuje umění zpracování rostlinných vláken¹³⁶. Tento stav transformací, kdy nacházíme u tak geograficky vzdálených etnik obdobné grupy mýtů se symetrickou architekturou, přirovnává autor ke hře zrcadel, byť některá zrcadla odráží inverzní pozici dvou prvků¹³⁷. Zároveň dokazuje předpoklad strukturalismu: neexistuje žádný prvek kultury, který by měl závaznou platnost. Každý prvek je v rámci každé konkrétní kultury zpracováván

¹³¹ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: původ stolničení*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2007. 510 s. ISBN 978-80-7203-907-4. 415 – 416 s.

¹³² LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: původ stolničení*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2007. 510 s. ISBN 978-80-7203-907-4. 407 s.

¹³³ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: nahý člověk*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2008. 746 s. ISBN 978-80-257-0059-4. 91 s.

¹³⁴ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: nahý člověk*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2008. 746 s. ISBN 978-80-257-0059-4. 261 s.

¹³⁵ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: nahý člověk*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2008. 746 s. ISBN 978-80-257-0059-4. 335 s.

¹³⁶ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: nahý člověk*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2008. 746 s. ISBN 978-80-257-0059-4. 340 – 341 s.

¹³⁷ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: nahý člověk*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2008. 746 s. ISBN 978-80-257-0059-4. 97 s.

jinak a jsou mu přisuzované různé významy. Absolutní platnost mají pouze principy, které uspořádávají prvky do struktury kultury¹³⁸.

V závěru čtvrtého dílu série *Mythologica* navíc Claude Lévi-Strauss vyvozuje závěry podstatné pro naše téma kultury jakožto symbolické formy komunikace. Klade totiž před sebe otázku, proč vlastně vznikl mýtus. S odkazem na teorii binárních protikladů tvrdí, že lidské myšlení má v sobě jako základní proces uloženou opozici mezi mnou a druhým. Tuto binární operaci vztahuje na empiricky poznatelnou skutečnost okolo sebe. „*Aby myšlení zplodilo mýtus a mýtus pak zplodil další mýty, je třeba a stačí, aby do zkušenosti vnikla první opozice, z níž vyplýne vznik dalších opozic. ... Každé rovině opozice budou odpovídat další spekulativní akce, které mají dodat smysl jednotlivým řezům realitou.*“¹³⁹ Mýtus tedy replikuje empirickou zkušenost. Nejde ovšem o pouhé opakování, mýtus poskytuje také interpretační rámec. Jde o obousměrný komunikační model, kdy se mýtus sytí z žité reality, zpracovává ji podle vlastní vnitřní logiky a zpětně zase poskytuje příslušníkům určité kultury možnost interpretovat svoji vlastní životní zkušenost.

V kapitole věnované komunikaci mýtů jsme rozpracovali pojetí mýtů jako vrstevnaté struktury, kterou lze vnímat jako matici. Nyní je na místě toto pojetí ještě doplnit a rozšířit. Claude Lévi-Strauss se totiž nespokojil se samoúčelnou analýzou komunikace mýtů, ale snažil se ve stovkách příběhů najít význam, smysl, určitý konečný cíl. „*A ptáme-li se, k jakému poslednímu označovanému odkazují tyto významy, které se vyjadřují navzájem, ale všechny společně se musí koneckonců k něčemu vztahovat, jediná odpověď naznačovaná touto knihou zní, že všechny mýty vyjadřují ducha, který je vytváří pomocí světa, jehož je sám součástí.*“¹⁴⁰

¹³⁸ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: nahý člověk*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2008. 746 s. ISBN 978-80-257-0059-4. 565 s.

¹³⁹ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: nahý člověk*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2008. 746 s. ISBN 978-80-257-0059-4. 560 s.

¹⁴⁰ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica – syrové a vařené*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 423 s. ISBN 80-7203-644-0. 347 s.

4 Symbolická komunikace v transkulturní perspektivě

Současná doba je charakteristická obrovským množstvím možností člověka. Je to zejména mobilita a média, které umožňují setkání s příslušníky jiných kultur během pár hodin a někdy i během zlomku minuty. Lidské možnosti se rozpínají do dříve absolutně nemyslitelných rozměrů. Zejména média bývají popisována jako extenze lidských možností¹⁴¹. Takové vnímání médií je do jisté míry správné, nepochybně nám pomáhají překonat čas a prostor takovým způsobem, na který by jeden člověk a jeho život jistě nestačil. Nahlíženo z tohoto pohledu, je však nejvýkonnějším médiem ve společnosti kultura. Ta jakožto systém symbolické komunikace má výrazný potenciál usnadňovat komunikaci mezi různými skupinami společnosti a zároveň pomáhá také jedinci začlenit se do kultury, k níž se cítí být vázán.

Výklad srovnávání mýtů nám zcela jistě dovoluje tvrdit, že dílo Clauda Lévi-Strausse je příkladem transkulturního přístupu par excellence. Ve své tetralogii *Mythologica* rozvíjí srovnávání více než 500 mýtů různých etnik hned ze tří kontinentů. Jádrem tvoří samozřejmě jižní a severní Amerika. V příhodných místech však autor analýze podrobuje i konotující mýty a zvyky z Francie, Itálie a antického Řecka a Říma. Lévi-Straussovo dílo je tak průřezové nejen co do odlišných kultur, ale také napříč časem. V knize *Totemismus* dnes a *Myšlení přírodních národů* pro změnu srovnává totemické klasifikace Austrálie a Afriky. Tyto příklady jsou pouhým zlomkem studií, které Lévi-Strauss provedl, a zlomkem informací, které nashromáždil od jiných autorů nebo informátorů.

Při čtení tetralogie *Mythologica* nás Claude Lévi-Strauss nenechává na pochybách, že transkulturní hledisko je jeho dílu v pravdě vlastní. Jistě lze namítnout, že úkolem každého antropologa by mělo být srovnání kultur rozličných etnik, čímž dostává téměř každá antropologická stať transkulturní charakter. Myšlení Clauda Lévi-Strausse je však výjimečné v tom, že pouze nesrovnává, nýbrž pečlivě analyzuje, a to v tom nejvlastnějším slova smyslu. Lévi-Strauss totiž doslova rozbíjí struktury rozličných kultur na základní části, aby dokázal najít ty nejjemnější nitky, jež spojují jednotlivé prvky mezi sebou. Hledá přitom spojení nejen mezi prvky v rámci jedné kultury, ale společnou podstatu dokáže nacházet jak v geograficky vzdálených kulturách, tak i v kulturách časově od sebe velice vzdálených. Důkazem budiž výše analyzované srovnání severoamerických a jihoamerických mýtů a mýty antickými.

¹⁴¹ Srov. JIRÁK, Jan. KÖPPLOVÁ Barbara. *Masová média*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2009. 412 s. ISBN 978-80-7367-466-3. 42- 43 s.

Z hlediska transkulturní perspektivy není podstatné jen porovnávat různé kultury a popisovat rozdíly. Kulturní antropologie by se tak zadržela na úrovni etnografie: tedy úrovni deskripce. Mnohem podstatnější je odhalování spojitostí mezi tak odlišnými institucemi jako jsou například výše zmíněné australské čuringy a africká cena za nevěstu. Mnohdy se nám mohou zdát jako obskurní zvyky i geograficky mnohem bližších kultur, například obyčej nazývat v Rusku nevěstu zbožím (viz výše). Strukturální antropologie, jejíž je Claude Lévi-Strauss čelním představitelem, nám však ukazuje, že jde o jednotlivosti, které sami o sobě nemají žádný význam a neslouží žádným deviantním sklonům určité skupiny lidí. Kultura nečiní nic samoúčelně. Každá jednotlivina, každý prvek, má své předdefinované místo, které předpokládá matrice skrytá na pozadí jednotlivých činností.

Je přímo fascinující, když strukturální analýza odhaluje pravidla kombinatoriky prvků v rámci kultury a dává je do přímé souvislosti se zvyky zcela odlišnými. Z amorfní a beztvare každodennosti tak vysvítá konkrétní podstata společná lidskému druhu: diferenciaci skutečnosti, strukturace okolního světa binárními protiklady, používání zástupných znaků ve formě symbolů. Po rozložení komplexních a složitých pravidel komunikace žen, zboží a zejména informací se nám naskýtá pohled na skutečně nahého člověka, nebo možná spíše obnaženou lidskou mysl a její podstatu.

Doposud jsme v závěrečné kapitole popisovali kulturu jako matrici typickou pro určité časově a lokálně vymezené společenství. Musíme však připomenout, že Lévi-Straussovi se povedlo prokázat, že mýty hned tří kontinentů spočívají na stejné matrici a že mýtus o vyběrači ptačích hnízd kmene Bororo je stále týž jako mýty o vyběrači ptačích hnízd severoamerických kmenů. Jak jsme popsali výše, Lévi-Strauss předpokládá, že základní operace lidské mysli jsou stále stejné: snaha vysvětlit okolní svět vede k první dichotomii: já a ne-já. Následně lidská mysl rozprostře síť binárních protikladů na další jevy empirické zkušenosti a začne okolní svět uspořádávat na tomto principu opozice. Spolu s uspořádáváním opozic do protikladného vztahu se začnou rozvíjet také vztahy mezi těmito dvojicemi a začne se tak odvíjet klubko kultury. S pomocí abstrakce postupně získávají jednotlivé prvky zprostředkované významy vyplývající ze sady jejich nepřímých vztahů k jiným prvkům – z jednotlivostí se postupně začnou stávat symboly.

Proč je pro nás tolik důležité připomenout tento závěr? Téměř se zdá, jakoby Claude Lévi-Strauss předjímal současný stav společnosti, kdy se jednotlivé kultury díky mobilitě a médiím setkávají dnes a denně. Kulturní okruhy do sebe naráží, třou se o sebe a někdy dochází i k nebezpečným překryvům. Tato „tektonická“ povaha současné globální společnosti přímo volá po definování určitých lidských univerzálií a odhalování toho, co má společného

s kolegou ze stejné společnosti, jejíž pobočka sídlí například v Číně. Je to právě vědomí určité sounáležitosti, které je v době nebývalého styku různých kultur tak podstatné. Toto vědomí nám umožňuje zejména nepředpojatý kontakt s příslušníky jiných kultur bez náznaku etnocentrického přístupu. Zároveň nám však umožňuje nerozplynout se v bezhlavém přijímání jiných kultur. Pokud vím, co mám s druhým člověkem společného, vím také, co mě od něj odlišuje.

Význam transkulturního srovnání rozdílů a jejich strukturální analýzy nacházíme tedy v odstraňování předsudků či etnocentrického přístupu. „*Odvoláváme-li se v této studii na příspěvky lidských ras k civilizaci, nechceme tím říci, že kulturní přínosy Asie nebo Evropy, Afriky nebo Ameriky čerpají jakoukoli originalitu z faktu, že jsou obydleny lidmi rozdílného rasového původu. Pokud taková originalita existuje – a nelze o ní pochybovat – pak vyplývá z geografických, historických a sociologických okolností, nikoli z odlišných vloh ...*“¹⁴² Vidíme, že pokud zde Claude Lévi-Strauss mluví o civilizaci, má na mysli globální civilizaci, ke které přispívají všechny kultury – žádná ovšem nemá výsadní postavení. Autor tedy předpokládá, že existuje nejen transkulturní perspektiva jako možnost úhlu pohledu na fakta, ale existuje i transkulturní civilizace, která vzniká přispěním všech kultur. Zároveň však dále podotýká: „*... lidstvo se nevyvíjí v režimu uniformní monotonie, nýbrž prostřednictvím neobyčejně rozmanitých forem společností a civilizací.*“¹⁴³ Uvedená citace dokládá okolnost, že zcela jistě existuje globální společenství, nesmíme ovšem zapomínat, že v jeho rámci pořád fungují jednotlivé větší či menší kulturní entity, ze kterých se lidstvo jakožto synonymum vznikající globální civilizace sytí.

Obrovský přínos Clauda Lévi-Strausse pro analýzu systému symbolické komunikace v transkulturní perspektivě je tedy v jeho unikátním přístupu, který je jak holistický, tak partikulární. Claude Lévi-Strauss vizionářsky předjímá entitu, kterou jednou nazývá jako lidstvo, jindy jako civilizaci – evidentně má však na mysli úhrn všech kultur a jejich členů. Zároveň postuluje významné teze, které napomáhají sblížování kultur a otevírají pole pro vzájemné pochopení. Jeho strukturální analýzy ukazují, že postupy lidské mysli jsou všem společné. Operace uvažování každého lidského jedince spočívají na tvorbě protikladů a vytvářením vztahů mezi nimi. Tato teze, která přisuzuje všem produktům různých kultur společný počátek, je důležitým argumentem pro navazování transkulturního dialogu mezi

¹⁴² LÉVI-STRAUSS, Claude. *Rasa a dějiny*. Vyd. 1. Brno : Atlantis, 1999. 71 s. 80-7108-138-8. 2 s.

¹⁴³ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Rasa a dějiny*. Vyd. 1. Brno : Atlantis, 1999. 71 s. 80-7108-138-8. 2 s.

příslušníky odlišných společností a zároveň přináší důležitý argument pro ochranu příslušníků kultur, které jsou vytlačovány a marginalizovány.

Závěr

Cílem naší bakalářské práce bylo popsat významný aspekt pojetí kultury jakožto symbolického systému komunikace. V případě díla Clauda Lévi-Strausse znamená takový úkol především práci interpretační. Jak jsme ukázali v kapitolách věnovaných jednotlivým tématům – sám autor nikde výslovně nepostuluje tezi, že kultura má funkci symbolického komunikačního nástroje. S tímto předpokladem pracuje jako s implicitní daností, která je obsažena v podstatě kultury.

Toto tvrzení můžeme doložit na závěrech předchozího výkladu věnovaného třem okruhům komunikace: žen, statků a informací v podobě mýtů. Je zřejmé, že kultura spočívá na reciprocitě neboli dialogičnosti. Tento fakt se snad nejjasněji vyjevuje v systému výměny žen. Tento druh komunikace spojuje Claude Lévi-Strauss s příbuzenskými systémy. Podstatné je pro jeho dílo rozdělení kultur na elementární a komplexní. Tyto dvě skupiny se od sebe totiž liší způsobem výměny žen. Elementární kultury většinou praktikují omezenou výměnu, kdy jsou zapojené pouze dvě vyměňující strany – zpravidla moiety. Preferovanými manželi zde jsou paralelní bratřenci a sestřenice. Právě na tomto téměř exemplárním příkladu lze výborně dokládat princip reciprocity. Komplexní společnosti naopak praktikují většinou generalizovanou výměnu, která spočívá v zapojení tří a více stran. Jejich počet je však vždy lichý. Preferovanými snoubenci jsou křížoví bratřenci a sestřenice. Tento systém se vyznačuje tím, že jedna skupina vždy postupuje ženu, aniž má stoprocentní jistotu, že dostane protislužbu. Jako pevné jednotky systému jsou zde vždy muži. Ženy jsou naopak v každé generaci postupovány vždy dále. Do tohoto systému se tak jako dočasná protislužba může vkládat také ještě směna zboží. Nejde však o smísení dvou komunikačních systémů. Ty Lévi-Strauss vždy důsledně odděluje. Jedná se spíše o kompenzaci nutného čekání na příchod ženy do skupiny.

Kromě pravidel sňatečnosti postuluje Claude Lévi-Strauss ještě teorii atomu příbuzenství. Jak jsme popsali v úvodní části naší práce – autor se vždy snaží najít nejmenší funkční jednotku, což je v případě příbuzenských systémů struktura manželů, dítěte, jedince zastupujícího darující skupinu, většinou matčina bratra, a vztahů mezi těmito entitami. Vztahy jsou zde vždy, jak je pro Lévi-Straussovo dílo typické, konstruovány na základě opozic: je-li vztah s otcem důvěrný, je se strýcem odměřený – strýc je autorita v rodině a naopak.

Byť se mohou pravidla směny žen zdát poměrně složitá, další formy komunikace jsou z hlediska symboličnosti komunikace snad ještě komplexnější. Směňované předměty jsou totiž kromě hodnoty užité obohaceny o rozmanité symbolické významy. Dialogická podstata

komunikace, která se dá jasně ukázat u matřimoniální směny, je tak rozšířena ještě o řadu dalších funkcí. Komunikaci statků můžeme podobně jako komunikaci žen rozdělit na další podseky. První částí je komunikace statků spojená s matřimoniální směnou. Jak už jsme popsali výše, statky jsou mnohdy směňovány při komunikaci žen jako určitá satisfakce. Kromě těchto jednorázových směn ve formě ceny za nevěstu, či řidčeji věna jsou se sňatkem také spojeny určité „vyživovací povinnosti“ vůči dalším členům rodiny. Po porážce zvířete tak může být manžel například povinován rozdělit maso také mezi členy ženiny rodiny.

Další formou komunikace statků je komunikace potravy. Její pravidla zajišťují kontrolu statků pro situace, na které se nevztahují zásady vyplývající z příbuzenství. Komunikace potravy tak může probíhat podle další diferenciaci ve společnosti – nejčastěji hierarchie. Zajímavé je přerozdělování potravy v totemických společnostech, kdy existuje celá sada alimentárních zákazů vázících se k totemickému zvířeti vlastního či jiného klanu.

Poslední částí směny statků je komunikace věcí jako symbolů. Po nasycení veškerých základních potřeb zbývá ve společnosti ještě jistý volný prostor, který je obsazován symbolickou komunikací. Lévi-Strauss se odkazuje na esej Marcela Mause o daru, kde jasně demonstřuje nejen užitnou hodnotu věcí, ale také jejich povahu symbolickou. Claude Lévi-Strauss tvrdí, že komunikace věcí nadaných symbolickou hodnotou má za cíl zlepšit sociální status vlastní skupiny a de facto zlikvidovat konkurenty v sociálním žebříčku. Obecně lze říci, že komunikace statků má za cíl nasycit fyziologické potřeby a hierarchizovat společnost.

Na nejkomplexnější rovinu symbolické komunikace se pak dostáváme v případě informací komunikovaných pomocí mýtů. Jejich podstata sice leží v relativně jednoduchých operacích lidské mysli. Tyto operace ale nikdy neprobíhají izolovaně, nýbrž paralelně na více úrovních – vzniká tak komplexní struktura vyprávění. Ta se navíc nevyjevují přímo tak, jak je, ale skrývá se v zástupných symbolech. Odkřít skrytou dějovou linku tak vyžaduje znalost celých grup mýtů, kdy je možné srovnávací analýzou postupně odkrývat jednotlivé vrstvy významů až na samotné jádro. Podstata mytické komunikace spočívá tedy ve schopnosti abstrakce, kterou disponuje lidská mysl. Jak jsme ostatně podotkli výše, v mýtu lidský duch sám sebe překračuje, transcenduje se.

Díky komplexnosti struktury, která spočívá v mnoha se překřívajících symbolech, jsou v mýtu obsažené veškeré podstatné informace o kultuře, které náleží. Jak jsme vysvětlili výše, mýtus totiž operuje na několika rovinách: úrovni empirické zkušenosti, logické a sémantické. Mýtus je tak schopný referovat informace o sociálním uspořádání společnosti, můžeme z něj například vyčíst pravidla sňatečnosti, hierarchizaci společnosti, promítají se do něj také tzv. folktaxonomie, které můžeme dešifrovat z úlohy zvířat a rostlin v mýtu. Už na

základní rovině je tedy mýtus esencí základních informací o konkrétní kultuře. Na úrovni logické pak můžeme pozorovat logické operace společné všem jedincům lidského rodu, jak jsme je popsali v kapitole věnované komunikaci mýtů. Mezi prvky mýtu se objevuje stav konjunkce, disjunkce, ekvivalence, implikace a Lévi-Strauss přidává ještě transformaci, inverzi a permutaci. Logická rovina tedy referuje k myšlenkovým procesům a jejich uspořádání v případě konkrétní kultury. Poslední rovina sémantická pak odkazuje na další operace spjaté se schopností abstrakce a přiřazování významů. Mýtus tedy v jednom příběhu či v grupě příběhů koncentruje jak konkrétní informace empirické zkušenosti určitého etnika, tak myšlenkové obsahy a procesy mysli obecně.

Byť tedy Claude Lévi-Strauss nikde výslovně myšlenku symbolického komunikačního systému nevysslovuje, je z jeho díla velice patrně čitelná. V úvodu této kapitoly jsme pojednávali o dialogičnosti. Kultura v pojetí Lévi-Strausse však není pouhým dialogem. Vlastně bychom si na závěr mohli vypůjčit přirovnání ze světa hudby, kterým prokládá svoji analýzu mytologie. Kultura je mnohohlasou symfonií, která dává smysl pouze jako harmonicky uspořádaný celek, kdy jeden tón dává vyniknout tónu druhému.

Literatura

- BUDIL, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Vyd. 4. Praha : TRITON, 2003. 487 s. ISBN 80-7254-321-0
- HARRINGTON, Austin. *Moderní sociální teorie*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2006. 495 s. ISBN 80-7367-093-3
- HAWKES, Terence. *Strukturalismus a sémiotika*. Vyd. 1. Brno : Host, 1999. 176 s. ISBN 80-86055-62-0
- HOFFMANOVÁ, Jana. *Fatická funkce jazyka, konverzace a její žánry* [online]. 1996--- [cit. 2016-05-15]. Dostupné na WorldWide Web: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3685>
- HOSKOVEC, Jiří; NAKONEČNÝ, Milan; SEDLÁKOVÁ, Miluše. *Psychologie XX. století*. Vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2002. 295 s. ISBN 80-0300-4
- JIRÁK, Jan. KÖPPLOVÁ Barbara. *Masová média*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2009. 412 s. ISBN 978-80-7367-466-3
- KOREC, Miroslav. *Rasa a dějiny* [online]. 2015-08--- [cit. 2016-02-03]. Dostupné na WorldWide Web: http://www.hks.re/wiki1/doku.php?id=c._levi-strauss_-_rasa_a_dejiny_miroslav_korec
- LÉVI-STRAUSS, Claude. *Elementary structures of kinship*. Vyd. 2. Boston : Beacon Press, 1969. 541 s.
- LÉVI-STRAUSS, Claude. *Myšlení přírodních národů*. Vyd. 2. Praha : Dauphin, 1996. 365 s. ISBN 80-901842-9-4
- LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: od medu k popelu*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 469 s. ISBN 80-7203-737-4
- LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: nahý člověk*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2008. 746 s. ISBN 978-80-257-0059
- LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: původ stolničení*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2007. 510 s. ISBN 978-80-7203-907-4
- LÉVI-STRAUSS, Claude. *Mythologica: syrové a vařené*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 423 s. ISBN 80-7203-644-0
- LÉVI-STRAUSS, Claude. *Rasa a historie*. Vyd. 1. Brno : Atlantis, 1999. 71 s. ISBN 80-7108-138-8
- LÉVI-STRAUSS, Claude. *Smutné tropy*. Vyd. 1. Praha : Odeon, 1966. 291 s.
- LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 374 s. ISBN 80-7203-713-7.

LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie 2*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2007. 357 s. ISBN 987-80-7203-805-3

LÉVI-STRAUSS, Claude. *Totemismus dnes*. Vyd. 1. Praha : Dauphin, 2001. 124 s. ISBN 80-7272-007-4

SOUKUP, Václav. *Dějiny antropologie*. Vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2004. 667 s. ISBN 80-246-0337-3

SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. Vyd. 2. Praha : Portál, 2004. S. 229. ISBN 80-7178-929-1